תנ״ך · אחרונים · מצודת דוד · כתובים

מצודת דוד על קהלת

רבי דוד אלטשולר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצודת דוד על קהלת

רבי דוד אלטשולר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצודת-דוד-על-קהלת/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 7
פסוק א 7
פסוק ב 7
פסוק ג 7
פסוק ד 8
פסוק ה 8
פסוק ו 8
פסוק ז 8
פסוק ח 9
פסוק ט 9
פסוק י 9
פסוק יא 10
פסוק יב 10
פסוק יג 10
פסוק יד 10
פסוק טו 10
פסוק טז 11
פסוק יז 11
פסוק יח 11
פרק ב 11
פסוק א 11
פסוק ב 11
פסוק ג 12
פסוק ד 12
פסוק ה 12
פסוק ו 12
פסוק ז 12
פסוק ח 12
פסוק ט 13
פסוק י 13
פסוק יא 13
פסוק יב 13
פסוק יג 13
פסוק יד 14
פסוק טו 14
פסוק טז 14
פסוק יז 15
פסוק יח 15
פסוק יט 15
פסוק כ 15
פסוק כא 15
פסוק כב 15
פסוק כג 16
פסוק כד 16
פסוק כה 16
פסוק כו 16
פרק ג 16
פסוק א 16
פסוק ב 17
פסוק ג 17
פסוק ד 17
פסוק ה 17
פסוק ו 17
פסוק ז 17
פסוק ח 18
פסוק ט 18
פסוק י 18
פסוק יא 18
פסוק יב 18
פסוק יג 18
פסוק יד 19
פסוק טו 19

פסוק טז 19
פסוק יז 19
פסוק יח 19
פסוק יט 20
פסוק כ 20
פסוק כא 20
פסוק כב 20
פרק ד 21
פסוק א 21
פסוק ב 21
פסוק ג 21
פסוק ד 21
פסוק ה 21
פסוק ו 22
פסוק ז 22
פסוק ח 22
פסוק ט 22
פסוק י 22
פסוק יא 22
פסוק יב 22
פסוק יג 23
פסוק יד 23
פסוק טו 23
פסוק טז 23
פסוק יז 24
פרק ה 24
פסוק א 24
פסוק ב 24
פסוק ג 24
פסוק ד 25
פסוק ה 25
פסוק ו 25
פסוק ז 25
פסוק ח 25
פסוק ט 26
פסוק י 26
פסוק יא 26
פסוק יב 26
פסוק יג 26
פסוק יד 27
פסוק טו 27
פסוק טז 27
פסוק יז 27
פסוק יח 27
פסוק יט 28
פרק ו 28
פסוק א 28
פסוק ב 28
פסוק ג 28
פסוק ד 28
פסוק ה 29
פסוק ו 29
פסוק ז 29
פסוק ח 29
פסוק ט 29
פסוק י 29
פסוק יא 30
פסוק יב 30
פרק ז 30
פסוק א 30
פסוק ב 30
פסוק ג 31
פסוק ד 31
פסוק ה 31

פסוק ו 31
פסוק ז 31
פסוק ח 31
פסוק ט 32
פסוק י 32
פסוק יא 32
פסוק יב 32
פסוק יג 33
פסוק יד 33
פסוק טו 33
פסוק טז 33
פסוק יז 34
פסוק יח 34
פסוק יט 34
פסוק כ 34
פסוק כא 34
פסוק כב 34
פסוק כג 34
פסוק כד 35
פסוק כה 35
פסוק כו 35
פסוק כז 35
פסוק כח 35
פסוק כט 36
פרק ח 36
פסוק א 36
פסוק ב 37
פסוק ג 37
פסוק ד 37
פסוק ה 37
פסוק ז 37
פסוק ח 37
פסוק ט 38
פסוק י 38
פסוק יא 38
פסוק יב 38
פסוק יג 39
פסוק יד 39
פסוק טו 39
פסוק טז 39
פסוק יז 40
פרק ט 40
פסוק א 40
פסוק ב 40
פסוק ג 40
פסוק ד 41
פסוק ה 41
פסוק ו 41
פסוק ז 41
פסוק ח 41
פסוק ט 41
פסוק י 42
פסוק יא 42
פסוק יב 42
פסוק יג 43
פסוק יד 43
פסוק טו 43
פסוק טז 43
פסוק יז 43
פסוק יח 44
פרק י 44
פסוק א 44
פסוק ב 44
פסוק ג 44

פסוק ד 44
פסוק ה 44
פסוק ו 45
פסוק ז 45
פסוק ח 45
פסוק ט 45
פסוק י 45
פסוק יא 45
פסוק יב 46
פסוק יג 46
פסוק יד 46
פסוק טו 46
פסוק טז 46
פסוק יז 46
פסוק יח 47
פסוק יט 47
פסוק כ 47
פרק יא 47
פסוק א 47
פסוק ב 48
פסוק ג 48
פסוק ד 48
פסוק ה 48
פסוק ו 48
פסוק ז 49
פסוק ח 49
פסוק ט 49
פסוק י 49
פרק יב 50
פסוק א 50
פסוק ב 50
פסוק ג 50
פסוק ד 51
פסוק ה 51
פסוק ו 51
פסוק ז 52
פסוק ח 52
פסוק ט 52
פסוק י 52
פסוק יא 52
פסוק יב 53
פסוק יג 53
פסוק יד 53

פרק א

פסוק א

דברי קהלת. ידוע שהחקירה המעולה לא תשתלם אלא בשלשה פנים גם יחד האחת מפאת העיון כשתהיה בקבוצת דעות מחולפות להתבונן בזה לעומת זה להבחין איזהו יכשר. השנית מפאת הקבלה מאדם רשום בחכמה וביראה. והמעולה ביותר אם המוסר הקבלה ימסרנה לבנו, לפי שהאב רוצה הוא בתקנת בנו ויסרנה בעין יפה ומעמידו על האמת. השלישית מפאת המבחן והנסיון מהדברים המתהויים, וכל שכן אם יתהוו הדברים במקום מרבית חכמים המשכילים להתבונן אמתת הענין כפי מה שהוא. לכן אמר המעתיק בפתיחת הספר דברי קהלת וגו', רוצה לומר הדברים האלה נחקרו על ידי קיבוץ קבוצת דעות מחולפות בצרוף הקבלה מאדם רשום בחכמה וביראה והוא דוד המלך, והמקבל היה בנו אשר ינק שדי האמת, ובצרוף המבחן מהדברים המתהווים בירושלים עיר מלכותו אשר אנשיה חכמי לבב המשכילים אמתת הענין, והנה כל דבר לא נכחד מן המלך המולך בה, וכאומר בהיות כן הנה מאד נחקרו הדברים בשלימות רב שאין למעלה הימנו:

פסוק ב

הבל הבלים אמר קהלת. רוצה לומר בזה הספר אמר קהלת לבני אדם והזהירם להההביל ולהמאיס את ההבלים וחוזר ומפרש אמריו ואמר הבל את ההבלים מה שהכל הבל אשר בשום אופן לא יצמח מהם תכלית ראוי ויקר. (אבל ההבלים המסבבים באחרונה תכלית המועיל אין מהראוי להההביל אותם ולהמאיסם, יען נמצא בהם דבר טוב ומועיל):

פסוק ג

מה יתרון. אלה דברי קהלת שפתח ואמר מהו הריוח הבא לאדם בכל העמל שיעמול בדבר הנתון תחת ממשלת השמש, והיא עמל אסיפת הקנינים המסור ביד מערכת השמים (וזכר השמש לפי שהיא הפועלת הרבה בתחתונים וגדולה היא מכולם, ולכן תקרא מלכת השמים מלשון מלוכה וכמו שנאמר לקטר למלכת השמים (ירמיה מד), וכאומר מהו התועלת באלו הקנינים הלא למחר ימות האוספם ולא יקח מאומה בידו או תחת השמש רוצה לומר בזה העולם במקום זריחת השמש מה ריוח יש בהעמל שיעמול בו לאסוף קנינים):

פסוק ד

דור הולך. רוצה לומר אף אם אמנם כשהדור הזה הולך למות במקומו הנה בא דור אחר, עם כל זה אין מקום לחשוב לעמול ולאסוף קנינים להשאיר לבניו אחריו כי והארץ וגו' רוצה לומר וכי הארץ עצמה לעולם עומדת הלא גם היא כבגד תבלה ויתמו אם כן יושביה עם הקנינים כולם אם כן אין זה דבר המתקיים לעד:

פסוק ה

וזרח השמש. הנה התוכנים חקרו אשר השמש מהלכו העצמי בגלגלו הוא ממערב למזרח, אולם גלגל היומי מכריחו לשוב לאחוריו כלפי המערב, ולזה אמר הנה השמש בהיותו קרוב לבית מבואו שוקק הוא לזרוח עוד על פני האדמה כי יאחז דרכו ללכת במהלכו למזרח, אולם בעל כרחו ישקע בעונתו כי גלגל היומי הוא המכריחו לשוב ללכת כלפי המערב ולשקוע:

ואל מקומו שואף. רוצה לומר וכן בהיותו קרוב למקום עליתו חושק הוא ללכת אל המקום אשר יצא משם לבל יזרח על פני האדמה, וגלגל היומי הוא המכריחו לשוב לאחור ובעל כרחו זורח הוא שם במקום שמחזירו גלגל היומי:

פסוק ו

הולך אל דרום. בהיותו הולך בפאת המזרח הנה באמת הולך הוא כלפי הדרום בהכרחת גלגל היומי ואם כי הוא יסבב בגלגלו להפנות כלפי הצפון:

סובב סבב וגו'. רוצה לומר אף שבכל פעם שיסבב הוא ללכת מהלכו למחוז חפצו, לא מילא תשוקתו והרצון הולך ממנו, כי יד גלגל היומי גברה עליו ובטל רצונו:

ועל סביבותיו וגו'. רוצה לומר עם כל זה חוזר עליו הרצון בכל פעם לסבב על סביבותיו כאשר מאז:

פסוק ז

הולכים אל הים. נמשכים המה לשפוך מימיהם אל תוך הים, וכאלו חושבים למלאותו על כל גדותו:

והים איננו מלא. עם כל זה עינינו רואות שאין הים מלא ולא ישיגו אם כן תוחלתם:

אל מקום. הסיבה היא שאל המקום שהנחלים נמשכים לשם הוא הים:

הם שבים ללכת. הנחלים בעצמם חורים משם ללכת תחת הארץ אל מקום מוצא המים, והם הם החוזרים ונובעים למעלה ושבים ללכת אל הים, ואם כן הם עצמם משחיתים פרי מחשבתם ומוסב הוא למעלה לחזק אמריו להמאיס עמל הקנינים, באומרו הנה מלבד שאין בהם תועלת נצחי עוד נמצא בהם דבר רע כי לא יבטח להשיגם עם העמל פעם

בסיבת הזולת, וכדרך השמש אשר יגיעו לריק בסיבת גלגל היומי ופעם בסיבת עצמו, וכדרך הנחלים אשר המה עמלים לתוהו בסיבת עצמם:

פסוק ח

כל הדברים יגעים. הנה כשהאדם עמל ומשיג תוחלתו אז ינוח ולא ייגע עוד, אבל כשאינו משיג אז הוא עמל ויגע עד אין תכלית ולזה אמר הנה כל הענינים שבעולם המה יגעים כי אין שום דבר מוצא תוחלתו:

לא יוכל איש לדבר. כאומר אם ארצה לפרט את כל הענינים שאינם משיגים תוחלתם אי אפשר, כי בן אדם לא יוכל לספר את כולם כי רבים המה מאד:

לא תשבע עין. אחז במשל מבן אדם השבע מאד עד שאי אפשר לו לאכול עוד כלומר אם הענינים האלה יראה בעיניו הנה העין לא תשבע במה שראה מאז עד שיהיה מן הנמנע לראות עוד, כי כולן כלו ואין עוד מה לראות כי לא כן הוא כי באמת יש עוד מה לראות:

ולא תמלא אזן. חזר ואחז במשל מכלי מלא עד שאי אפשר לתת עוד מה בתוכו, כלומר אם הענינים האלה ישמע באזניו לא תמלא האזן במה ששמעה מאז עד שיהיה מן הנמנע לשמוע עוד, כי כולן כלו ואין עוד מה לשמוע, כי לא כן הוא כי באמת יש עוד מה לשמוע:

פסוק ט

מה שהיה. כאומר ופן יהיה לב האדם נפתה עליו לומר הן אמת כן היה בימים הראשונים אשר שום ענין מהענינים לא השיג תוחלתו בעמל היגיעה, אבל לא כן הוא בהימים האלה לזה אמר דע לך מה שהיה מאז הוא לבדו מה שיהיה גם עתה ומה שנעשה מאז הוא לבדו מה שיעשה גם עתה, והוא כפל ענין במלות שונות:

ואין כל חדש. אין שום דבר חדש במקום זריחת השמש הוא העולם כולו, וכאומר כמו שלא נשתנה להתחדש שום דבר בעולם כן לא נשתנה גם זאת, כי עד עולם אין שום ענין משיג תוחלתו בעמל היגיעה כאשר לא השיג מאז:

פסוק י

יש דבר. עם כי יש דבר נמצא בעולם אשר עליו יאמר האומר ראה והבן שזה דבר חדש הוא, כאומר ופן על ידי זה תחשוב כמו שנשתנה להתחדש דבר זה כן נשתנה גם זאת שמעתה יוכל האדם להשיג תוחלתו בעמל היגיעה:

כבר היה. כאומר אל תאמין אל האומר אשר חדש הוא זה, כי באמת כבר היה כזה במשך הזמנים הארוכים אשר כל אחד מהם היה בימים אשר לפנינו טרם נולדנו:

פסוק יא

אין זכרון. אלא שאין זכרון המעשים הנעשים בימים הראשונים כי נשכחו מלבות בני האדם:

וגם לאחרונים שיהיו. וכן גם אל המעשים אשר יהיו בימים האחרונים, לא ישאר להם זכרון מה למען השוותם עם המעשים אשר יהיו אחר הזמן ההוא לומר אז המעשים אשר נעשו עתה דומים הם אל המעשים אשר נעשו מאז כי השכחה גוברת והולכת, אבל באמת שאין דבר חדש בעולם:

פסוק יב

אני קהלת. כאומר אני הוא הנקרא קהלת, על שם שקבצתי דעות מוחלפות לצרף וללבן ולברר האמת:

על ישראל. והם עם חכם ונבון:

בירושלים. אשר היא עיר החכמה, וכאומר בהיות כן הרבה חכמה ראה לבי:

פסוק יג

ונתתי את לבי. שמתי את לבי לדרוש ולבקר לא במראית העין, רק בחכמה ובהבנת השכל חקרתי על כל הדברים הנעשים תחת השמים בזה העולם:

הוא ענין רע. רוצה לומר הבנתי שזה הוא דבר רע במה שעזב אלהים והניח כל המעשים לבני האדם בתת להם הבחירה לעשות כחפצם למען ענותם בגמול המעשים בעבור חפשית הבחירה, כי לולי הבחירה אין עונש:

פסוק יד

ראיתי. במדאית העין ראיתי את כל המעשים הנעשים, בדבר הנתון תחת ממשלת השמש, והם אסיפת הקנינים המסור ביד מערכת השמים וזכר השמש לפי שהיא הפועלת הרבה בתחתונים וכו', וכמו שנאמר למעלה בתחלת הספר. או בזה העולם במקום זריחת השמש ראיתי וגו':

והנה הכל הבל. בעיני ראיתי שכולם הבל המה מבלי תועלת, עוד יש בהם שבר רצון עושיהם כי לא ישיג תשוקתו ונכזבה תוחלתו:

פסוק טו

מעות. אם אירע במעשיו דבר מעוות ומקולקל אין בידו לתקן הקלקול:

וחסרון. דבר הנחסר במעשיו, אין בידו להשלימו להיות נמנה במנין הדברים אשר לא חסרו:

פסוק טז

דברתי וגו'. רוצה לומר חשבתי בעצמי ולא דברתי אל הזולת:

הגדלתי. הייתי בגדולה רבה, וזה מביא לחדד השכל בעבור הרחבת הלב:

והוספתי חכמה. מאד הייתי עוסק לאסוף חכמה בתוספת מרובה על כל המלכים שהיו לפני על ירושלים (ויתכן שאמר על מלכי הגוים, כי דוד אביו לבד מלך בירושלים ולא עוד):

ולבי ראה. רוצה לומר בהבנת הלב הסתכלתי בהרבה חכמה ודעת:

פסוק יז

ואתנה לבי. שמתי לבי לדעת להבחין מעלת החכמה, ולדעת ענין השיעמום והשטות להעריך זה מול זה, להבחין יתרון החכמה על הסכלות:

ידעתי. הן הכרתי שגם החכמה היא שברון רוח:

פסוק יח

כי ברוב חכמה. במי שנמצא בו הרבה חכמה בו נמצא הרבה כעס, כי מאוד ישכיל מעשה בני אדם על אמתותם, וכשרואה שאינם טובים יכעס בעצמו, כי הדברים ההם אינם כפי רצונו ובזה יכעס, ומה מאוד מזיק הכעס:

ויוסיף דעת. מי שמוסיף דעת להבין דבר מתוך דבר הנה בזה יוסיף מכאוב לעצמו כי בעבור הבנת דבר מתוך דבר ישכיל אף את הנולדות מן המעשים המקולקלים ומביא מכאוב אל לבו:

פרק ב

פסוק א

אמרתי אני בלבי. חשבתי בלבי ואמרתי אל עצמי עתה זרזי עצמך בדבר הנסיון, כי אנסה אותך בהתעסקות השמחה וראיית דברים טובים הנחמדים לעין ומשמחים את הלב לבחון ולראות אולי זו היא הדרך הנכונה:

והנה. אבל השכלתי שגם ענין השמחה הוא הבל:

פסוק ב

לשחוק. כי על השחוק הבאה מן השמחה אמרתי עליה שהיא הוללות, ועל השמחה אמרתי מה זה תועלת עושה:

פסוק ג
תרתי בלבי. חפשתי בלבי למצוא דרך נכון להחזיק בשלשת הדברים גם יחד, לעסוק במשתה היין המעדן את הבשר וממשיכו להתרבות ולהשמין, ולבי יתנהג להשכיל בחכמת התורה, וגם לאחוז בדברי סכלות הם הדברים שאינן נכנסין לתוך הגוף ועם כל זה בני האדם משתוקקים להם כבנינים נאים וכלי שיר והדומים ועל שהם דברים שחוץ לגוף קורא להם סכלות:
עד אשר אראה. בכלן אאחוז עד אשר אראה מהו הדרך היותר טוב לפני בני האדם אשר יעשו בזה העולם תחת השמים בכל מספר ימי חייהם, וכאומר אחר שאראה איזה יכשר אאחוז בזה לבד ואשמיט ידי מהדרכים האחרים:

פסוק ד
הגדלתי מעשי. רוצה לומר כן עשיתי ואחזתי בשלשתן כי עשיתי מעשים גדולים ומופלאים וחוזר ומפרש בניתי לי בתים רבים ונטעתי לי כרמים רבים:

פסוק ה
עץ כל פרי. אילנות מכל מיני פרי:

פסוק ו
להשקות. למען השקות מאלו הברכות את היער המצמיח אילני סרק, למען יהיו ענפיו רעננים וגדולים הנחמדים לעין הרואה:

פסוק ז
ובני בית. הם הממונים על צרכי הבית להשגיח בדבר הצורך ולא יעשו מלאכה כעבד ושפחה:
מכל שהיו וגו'. יותר מכל המלכים שמלכו לפני בירושלים, (ועל מלכי הגוים יאמר וכמו שכתבתי למעלה):

פסוק ח
כנסתי לי. אספתי לעצמי:
וסגלת מלכים. דברים נחמדים מה שהמלכים גונזין באוצר:
והמדינות. מה שכללות המדינה מגנזת באוצר המיוחד לכל בני המדינה:
ותענוגות. דברים נחמדים מה שבני אדם מתענגים בהם:
שדה ושדות. רוצה לומר אחת מיוחדת בכל מיני יופי, ועוד מרכבות רבות:

פסוק ט
וגדלתי. ועשיתי מעשים גדולים ומופלאים בתוספת מרובה יותר מכל המלכים שמלכו לפני בירושלים:
אף חכמתי עמדה לי. אפילו שהייתי עוסק בכל אלו הדברים, עם כל זה אף חכמתי נתקיימה בי, ולא שכחתיה בעבור מרבית הטרדות בענינים מחולפים:

פסוק י
שאלו עיני. לפי שאין הלב חומד כי אם אחר שראה את הדבר, לזה אמר שאלו עיני, ורוצה לומר כל הדברים שבקש לבי וחמד אותם לא הבדלתי את עצמי מהם:
מכל שמחה. מכל דבר המשמח:
כי לבי וגו'. רוצה לומר אם אמנם שבעסק אלו הדברים היה לי עצבון מה לפי העמל שהיה בהם, עם כל זה לא עזבתי אותם, לפי שערך השמחה שהיה ללבי בהם גברה מערך עצבון העמל, שהיה בעיני כמעט קט מול שמחת הלבב:
וזה היה חלקי. השמחה לבדה היה חלקי מכל עמלי, אף שבהעמל היה עצבון ושמחה, עם כל זה לקחתי לעצמי חלק השמחה וחלק העצבון השלכתי מנגד, רוצה לומר לא חששתי על העצבון כי אם על השמחה לבדה:

פסוק יא
ופניתי. אחרי עשותי את כל אלה פניתי פני להסתכל ולהתבונן בכל מעשי:
ובעמל. רוצה לומר בהמעשים שעשיתי בעמל, והוא כפל ענין במלות שונות:
והנה הכל הבל. על כי לא בא מהם תועלת נצחי:
ורעות רוח. כי בעשותי כל אלה היה הרצון שיהיו מתמידים, ונשבר הרצון כי לא כן הוא:
ואין יתרון. ולא יש יתרון בהדברים שעסקתי בזה העולם במקום זריחת השמש:

פסוק יב
ופניתי. אחרי זה פניתי פני להסתכל בחכמה וגם בהוללות וסכלות, רוצה לומר לאחוז בשתיהן פעם בזה ופעם בזה:
כי מה האדם וגו'. מה נחשב האדם למאס בסכלות ולבא להתחכם אחרי מלכו של עולם את אשר כבר עשה וברא את הסכלות, וכאומר איך יתכן למאס בדבר שברא ה' וכי לחנם בראו:

פסוק יג
וראיתי אני. אחר כך ראיתי בחוש השכל שאף אם אמנם ראוי למאס בסכלות, מכל מקום לא לחנם בראו, כי מה שיש יתרון ומעלה אל החכמה הוא בא מפאת הסבלות, כי

לולא הסכלות לא היה נודע תפארת החכמה, כי אין דבר ניכר אלא מפאת הפכו, וכמו שלא נודע טובת האור כי אם מן החושך שהוא הפכו, וכאומר אם כן בעבור זה ברא את הסכלות להיות ניכר על ידו תפארת החכמה:

פסוק יד

החכם עיניו בראשו. עכשיו יפרש איך ניכר תפארת החכמה מפאת הסכלות וטובת האור מפאת החשך, ואמר הלא החכם יודע ומכיר שעיניו קבועות בראשו במקום גבוה למען יסתכלו למרחוק, ולזה כן יעשה ולמרחוק יסתכל להתבונן בדרכיו ולא יכשל בהם אבל הכסיל לא יבין את זאת ועיניו לא יביטו למרחוק והרי הוא כאלו הולך בחושך מקום שאי אפשר לראות ונוגף רגליו באבני מכשול, ואם כן לולי הכסיל שאינו מביט בדרכיו ובזה נכשל במהלכו, לא היה אם כן ניכר טובת החכם המביט שאינו נכשל. ולולי החושך המונע ראות העין לשמור בעליו מצור מכשול והרי הוא נכשל, לא היה אם כן ניכר מתיקת האור אל העין המציל מן המכשול:

וידעתי גם אני. הוא מקרא מסורס, והראוי ואני גם ידעתי, ומוסב למעלה שאמר מהראוי למאס בסכלות, ואמר בזה אף שגם ידעתי שמקרה אחד הוא מקרה המיתה, הנה יקרה את כולם החכם יהיה או סכל, עם כל זה יש למאס בסכלות:

פסוק טו

ואמרתי אני בלבי. רוצה לומר אף כי הרהרתי בלבי הואיל ובדבר מקרה המיתה יקרה גם הכסיל, מה תועלת בא לי עתה אחר המיתה במה שחכמתי אז:

ודברתי. אבל אשיב אמרים אלי שגם זה ההרהור הוא הבל:

פסוק טז

כי אין זכרון. אפילו אחר המיתה בא תועלת, כי עד עולם לא יזכרו שניהם יחד בדמיון אחד, שזה זכרונו לשבח וזה לגנאי:

בשכבר הימים הבאים. תחסר מלת חלפו ומאליו יובן החסרון והשי"ן של בשכבר הוא במקום אשר, ורוצה לומר באשר אף כי כבר חלפו הימים הבאים אחרי מות החכם והכסיל, וכי הכל נשכח בתמיה, הלא עדיין זכורים בפי הבריות מעשיו של זה ומעשיו של זה, ולפיהן נזכר זה לשבח וזה לגנאי:

ואיך ימות וגו'. רוצה לומר ואיך אפשר להדמות מיתת החכם עם מיתת הכסיל הואיל וזכרון מיתתו של זה היא סיבה אל השבח ושל זה אל הגנאי:

פסוק יז
ושנאתי את החיים. אני שונא וממאס את החיים אשר עודני חי, ורואה את המעשה הנעשה בזה העולם במקום זריחת השמש, כי רע עלי המעשה ולא ישרה בעיני:
כי הכל הבל. כל המעשה הוא הבל ולא נמצא בו שום צד תועלת ועוד יש בו שבר רצון, כי בשום מעשה לא נתמלאה רצון העושאה כפי מחשבתו:

פסוק יח
ושנאתי. אני שונא וממאס את כל עמל שאני עמל לאסוף קנינים למען אניחם לרשת לאדם שיהיה אחרי:

פסוק יט
ומי יודע. כאומר אם חכם יהיה אין להצטער על זה, אבל מי יודע מה יהיה אם חכם או סכל, ואיך שיהיה ישלוט שכל הקנינים שאספתי בעמלי ובתחבולות חכמתי עודי בזה העולם:
גם זה הבל. אסיפת הקנינים, להניח לרשת להבא אחריו הוא הבל:

פסוק כ
וסבותי. סבבתי עצמי ליאש את לבי, רוצה לומר שלא לחשוש בה ולשנאותה, והוא ענין מליצה:
על כל העמל. בעבור כל העמל שעמלתי תחת השמש לאסוף קנינים בהסתת לבי ועל ההבל פתני:

פסוק כא
כי יש אדם. לפעמים ימצא בן אדם אשר עמלו באסיפת הקנינים הוא בחכמה וביושר, והיה אם כן מהראוי שיתקיים בידו עד יום מותו ולרשת לבניו אחריו, והנה לא כן היה, כי עודו חי יתננו בעל כרחו לאדם שלא עמל בו להיות לו לחלק ועם שאינו ראוי לירשו, ואם כן זה האסיפה יש בו גם הבל, כי לא מצא בו תועלת גם רעה רבה על שהיה מוכרח לתת לאחר עודו חי והוא מוסב למעלה לומר מהראוי ליאש את לבי על אשר פתני לאסוף קנינים ולא חששה פן כמקרה הזה יקרני:

פסוק כב
כי מה הוה לאדם. מה טובה בא לאדם בהעמל ושברון הלב שיש לו בו עד שיהיה נפתה לעמל תחת השמש:

פסוק כג
כי כל ימיו. אשר כל ימיו מלאים ממכאובים מפגמי הזמן, ובכל ענייניו ההכרחים ימצא כעס כי על פי רוב לא נעשתה כחפצו, וזה המחשב לאסוף קנינים לא שכב לבו לנוח גם בלילה, בעבור מרבית טרדות המחשבה:
גם זה. טרדות המחשבה לבדה מבלי עמל האסיפה, גם זה להבל יחשב:

פסוק כד
אין טוב באדם. בתמיה וכי אין זה דבר טוב באדם שיאכל וישתה כאות נפשו ולא יקמץ למען הניח העושר לבניו אחריו:
והראה. ולהראות טוב לנפשו בהעושר הבא לו בעמל, רוצה לומר לעשות בו צדקה וחסד למען תראה נפשו טובה גמול הנצחי:
גם זה. רוצה לומר אף שזה וביד האדם, עם כל זה ראיתי בשכלי אשר היא מתנה לאדם מיד האלהים להנטות לבו לזה על כי נראה שרוב בני האדם לא יעשו כן:

פסוק כה
כי מי יאכל. מוסב למעלה לומר כי מיד האלהים היא לחשוב כן, ולומר כי מי ראוי לאכול משלי ומי הוא חוץ ממני ראוי לחשוב בשלי שלא ילך לאבוד ולמהר להנות ממנו:

פסוק כו
שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר בענין, ורוצה לומר למי שמעשיו רצוים לפני האלהים:
נתן חכמה ודעת. לעשות בחייו צדקה וחסד:
ושמחה. לאכול ולשתות כאות נפשו:
ולחוטא. אבל לחוטא נתן בלבו ענין וחשק לאסוף הון רב למען יהיה משומר לאדם צדיק שהוא יקח הכל:
גם זה הבל. רוצה לומר אף שבא ההון שקבץ ליד אדם צדיק, עם כל זה גם זה הבל, כי יותר היה לו תועלת אם היה עושה בו צדקה וחסד בעצמו מרצונו:
ורעות רוח. על כי נלקח ממנו בעל כרחו שלא בטובתו נגד רצונו:

פרק ג

פסוק א
לכל זמן. רוצה לומר אין שום דבר בא במקרה והזדמן בזמן זולת זמן כי אם בזמנו בא בעבור סיבה הקודמת:

ועת לכל חפץ. לכל הדברים שהאדם חפץ בו גם לזה יש עת, כי לא בכל עת יחפוץ בדבר אחד כי פעם יחפוץ בדבר מה ופעם בחלופו, וכאשר יפרש במקראות שלאחריו:
תחת השמים. רוצה לומר לכל הדברים הנעשים בזה העולם:

פסוק ב

עת ללדת. עכשיו מפרש הדברים אשר בעת אחת חפץ בה ובעת אחרת יחפוץ בחלופו, ואמר בעת אחת חפץ האדם וחשקו ללדת, ובעת אחת רוצה בחלופו שימות הנולד, וכן כולם עד סוף הענין:
לעקור נטוע. לעקור מן הארץ את האילן הנטוע:

פסוק ג

להרוג. רוצה לומר אף להמית מי בידים:
לרפוא. שהוא עצמו ירפאו מן החלי למען לא ימות:
לפרוץ. לעשות פרצות בחומה:
לבנות. לסתום את הפרצות:

פסוק ד

עת ספוד. כשמת לו מת חפצו להספידו, כי בזה תנוח הצער:
ועת רקוד. בעת שמחת נשואין וכדומה, אז יחפוץ האדם לרקוד ולדלג לעורר השמחה:

פסוק ה

להשליך אבנים. יזרקם מן הבית למען לא יכשל בהם:
כנוס אבנים. לבנות בהם דבר הצורך:
לחבוק. לרדוף אחר אהבת מי ולחבקו:
לרחוק מחבק. עוד ירחיק את עצמו ממנו למען לא יבא לידי חבוק:

פסוק ו

לבקש. לחפש את דבר האבוד:
לאבד. הדבר ההוא יאבד אף בידים:
לשמור. שלא יקחנו מי:
להשליך. במקום המופקר למען יקחנו כל הרוצה:

פסוק ז

לקרוע. בגד או יריעה:
לתפור. את הדבר שקרע:
לחשות. לבל ישיב דבר למחרפו:

ועת לדבר. להשיב חורפו דבר כאשר עם לבבו:

פסוק ח

לאהוב. דבר מהדברים:

לשנוא. הדבר הזה בעצמו:

עת מלחמה. בעת אחת חפץ האדם וחשקו לערוך מלחמה עם שונאו, ובעת אחרת ירצה בחלופו להיות עמו בשלום:

פסוק ט

מה יתרון. מוסב למעלה לומר הואיל ודרך האדם אשר בעת אחת יחפוץ בדבר מה ובעת אחרת ירצה בחלופו אם כן מה יתרון בא לאדם העושה בדבר אשר הוא עמל בוא למען השיג חפצו, הלא עת לכל חפץ ופן למחר יחפוץ בחלופו והיה אם כן עמלו לרעתו:

פסוק י

ראיתי את הענין. ראיתי את הדבר אשר מסר אלהים לבני האדם להשתמש בו ולעשות אותו בכל עת שירצה:

לענות בו. רוצה לומר כאלו מסרן בידם לענות אותם בו כי הם ישתמשו בו לעשותו בעת זולת עת, ובזה המה מעונים ומיוסרים על ידו, כי אם עשאום בזמנם יפה היה להם:

פסוק יא

את הכל. כל מה שברא ועשה הקדוש ברוך הוא בעולמו הכל יפה, אבל להשתמש בהם בעתם המיוחד להם לא בעת זולת עת:

גם את העולם. גם כל דרכי העולם ותועלותיו נתן בלב בני אדם להבינם עד תכליתו אם יעמיקו בהשכל רב:

מבלי. רוצה לומר מלבד זאת אשר לא מצא האדם די חכמה לדעת ולהבין את המעשה וגו׳:

מראש ועד סוף. אף אם אמנם יכול הוא להשיג מה מהם, מכל מקום לא ישכיל הכל עד התכלית:

פסוק יב

ידעתי. ואני הנה השכלתי לדעת דרכי העולם ותועלותיו והן ידעתי שאין טוב ומאושר בבני אדם, כי אם מי שדרכו לשמוח ולעשות טוב חסד וצדקה בעוד שהוא חי:

פסוק יג

וגם כל האדם. אף מי שלא השכיל זאת מדעתו כי אם טבעו הטה את לבבו שיאכל וישתה ולראות טוב, רוצה לומר לבחור לעשות צדקה וחסד עם ההון שקבץ בעמל ויגיעה:

מתת. רוצה לומר זהו מתנה מן המקום ברוך הוא אשר הוחק כן בטבעו:

פסוק יד

הוא יהיה לעולם. כזה השיעור שהגביל הוא:
עליו. על זה והשיעור אין ביד מי להוסיף ואין ביד מי לגרוע ולהפחית ממנו:
והאלהים עשה. אמנם מה שעשה האלהים בזה השיעור לא עשהו כן לכוונת תועלתו, כי אם למען ייראו הבריות מלפניו ולא ימרו פיו, ורק בזה השיעור הוא מבוא אל היראה ולא בשיעור זולתו עם כי אנחנו לא נדעהו זהו מקוצר הדעת:

פסוק טו

מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מאז כבר הוא עשוי ואין להשיב, רוצה לומר אם מי רדף אחר חבירו ועשה עמו רעה מה שעשה עשוי:
ואשר להיות. וכן אשר עתיד להיות עוד באחרונה שירדוף מי אחר חבירו לעשות עמו רעה, כבר היה הגזרה טרם עשותו ויהיה הכח בידו להשלים חפצו:
והאלהים. אבל עם כל זה האלהים יבקש את הנרדף ויפרע מן הרודף:

פסוק טז

תחת השמש. בזה העולם מקום שהשמש זורח:
מקום המשפט. מקום המוכן לשבת שם לשפוט בין איש לרעהו:
שמה הרשע. נתהפך להיות שמה מקום הרשע, כי ישבו שמה אנשי בליעל יחשבו לעשות תחבולות רשע:
ומקום הצדק. מקום ישיבת אנשי הצדק שמה ישב גם הרשע ויסיתם אחרי דעת המשובש:

פסוק יז

את הצדיק. היושב שמה הנפתה אחרי דעת הרשע:
ואת הרשע. המסית והמדיח:
ישפוט האלהים. לשלם להם גמול רע זה כזה:
כי עת. כי יבא עת תשלומין על כל רצון ועל כל המעשה הנעשה שם, רוצה לומר המקום ישלם גמול בין עשו מעשה רשע בפועל בין אם עדיין לא עשו כי אם רצו לעשות ולא עלתה בידם:

פסוק יח

על דברת. על ענין בני אדם איך יתנהגו ומה יעשו:

לברם אלהים. רוצה לומר שהם יבררו ויבחנו רוממות גדולות האלהים ולראות בבחינת השכל שהם כמו בהמה המה לעצמם, וכאומר אבל מול רוממות האלהים המה כאין:

פסוק יט

כי מקוה. כי יש מקרה מיוחד לבני האדם לבדם כמקרה העצבון וכדומה:

ומקרה הבהמה. ויש מקרה מיוחד לבהמה לבדה בעבור חסרון הדעת:

ומקרה אחד להם. ויש מקרה אחד לשניהם, כי כאשר ימות זה כן ימות זה:

ורוח. עודם חיים יש לכלם רוח החיוני זה כזה, וכאומר ולזה המה אם כן כבהמה, כי עודם חיים יש רוח החיוני לזה כזה ומקרה המות יקרה לזה כזה, ואם מה שיש מקרה לבהמה לבדה מה שאין לאדם, הלא נגד זה יש מקרה לאדם לבדו מה שאין לבהמה:

ומותר. ומעלת יתרון האדם מן הבהמה לא יש:

כי הכל הבל. רוצה לומר זהו אם כל מעשה אדם היה הבל שלא עסק כי אם באסיפת הקנינים וכדומה, אבל לא כן הוא אם עסק בתורה ובמעשים טובים:

פסוק כ

הכל. בין אדם בין בהמה כולם הולכים אל מקום אחד, הוא האומר בסוף המקרא אל העפר:

הכל היה וגו'. רוצה לומר כמו שיצירת אדם הראשון וכל החי היה מן העפר, כן כולם במותם ישובו אל העפר:

פסוק כא

מי יודע. רוצה לומר מעט המה אשר ישכילו לדעת את ההפרש אשר רוח בני האדם חשובה, אשר עולה היא אחרי המיתה למעלה אל המקור אשר נחצבה משם, אבל רוח הבהמה שפלה אשר יורדת היא אחרי המיתה למטה אל הארץ אשר נחצבה משם ומוסב למעלה לומר הואיל ולא רבים יחכמו להבין את זאת, לכן יראו שהם בהמה המה להם:

פסוק כב

וראיתי. על פי אלה הדברים ראיתי בבחינת השכל, אשר אין טוב ומאושר בכל הענינים ממה אשר ישמח האדם עם ההון שקבץ במעשי ידיו לאכול ולשמוח מהם:

כי הוא חלקו. שמחתו בזה העולם עם ההון שקבץ, זהו לבד חלקו ולא עוד, כי כשימות ויניח ההון לבניו אחריו מי יביאנו אחר מותו לזה העולם לראות בשמחה ובטובה שיהיה לבניו אחריו עם ההון שקבץ הוא למען ישמחו בטובתם:

פרק ד

פסוק א

ושבתי. חזרתי וראיתי את כל הערעורים אשר נעשים בעולם:

והנה דמעת העשוקים. רוצה לומר דמעת הבכי של הנעשקים, הנה זוחלת ומטפטפת ואין להם מי לנחמם:

ומיד עושקיהם כח. אף שהמה נעשקים מיד עושקיהם בכח הזרוע, לא במשפט, עם כל זה אין להם מנחם:

פסוק ב

ושבח וגו'. רוצה לומר טוב ויפה למתים שאינם יודעים מאומה מזה ואינם מצטערים על זה:

שכבר מתו. אמר זה לתוספת ביאור:

מן החיים. יותר מן החיים אשר עודם חיים:

פסוק ג

וטוב משניהם. מן החיים ומן המתים טוב יותר למי שעדיין לא היה ולא נולד ואמר כן דרך מליצה, כי אין מקום לומר טוב למי שלא היה בעולם:

אשר לא ראה. בעבור שלא ראה כלל את המעשה הרע הנעשה בזה העולם והוא העושק האמור למעלה:

פסוק ד

את כל עמל. הם העבירות שהמה עמל בעיני המקום ורע לפניו ולהסביר את האזן אמר לשון הנופל בבן אדם שנחשב לו לעמל ויגיעה אם מי ימרה פיו:

כשרון המעשה. מעשה כשר וישר אשר היא קנאת איש מרעהו, רוצה לומר שלא עשוה לשמה כי אם מחמת קנאה בראותו תפארת רעהו בעבור כשרון מעשיו, ומתקנא בו ואוחז במעשיו למען לא תגדל תפארתו עליו:

גם זה הבל. גם כי עשה כשרון מעשה, מכל מקום הוא דבר שאין בו ממש:

ורעות רוח. כי אינו עושה מרצונו, כי אם בעל כרחו יעשה המעשה, ונשבר אם כן הרצון:

פסוק ה

חובק את ידיו. יחבקם זה בזה, רוצה לומר לא ינענע ידיו לעשות בהם מלאכה להחיות את נפשו:

ואוכל את בשרו. בסוף אין לו מה לאכול ובעל כרחו יאכל בשר עצמו והוא ענין מליצה לומר שמשמן בשרו ירזה בעבור הרעבון, וכאלו אכלו מחוסר המזון:

פסוק ו
טוב. ויותר טוב להרויח מעט כמלא כף היד ויהיה במנוחה והשקט, מלהרויח הרבה כמלא חפנים ויהיה בעמל רב ובשבר רצון, רוצה לומר לעשות דבר שאין דעתו נוטה אליו ואין חפצו בזה:

פסוק ז
ושבתי. חזרתי וראיתי דבר הבל הנעשה בעולם:

פסוק ח
יש אחד. יש אדם שעושה מעשיו יחידי ואין שני עמו, כי לא ישתתף עם מי לסייעו בעמל מעשיו:
גם בן ואח אין לו. למען יירשו ההון שקבץ בעמל:
ואין קץ לכל עמלו. בכל עת יעמול ולא ינוח:
לא תשבע. אינה שבעה מהעושר שכבר קבץ כי אין די לו בזה, ולכן לא ינוח כי יחפוץ להרבות עוד:
ולמי אני עמל. רוצה לומר לא יחשוב לומר בשביל מי אני עמל ומחסר את נפשי מטובת ההשקט והמנוחה, הלא אין לי בן ואח לרשת אותי ואעזוב אם כן לאחרים חילי:
גם זה. רוצה לומר אף שהבטלה מגונה, מכל מקום מרבית העמל הוא הבל וענין רע:

פסוק ט
טובים השנים. שנים העוסקים יחד יותר טוב מן האחד העוסק יחידי, אשר לשנים יש ריוח טוב בעמלם כי ישתכרו הרבה ולא כן האדם יחידי:

פסוק י
כי אם יפלו. אף אם שניהם יפלו בשפל המצב, מכל מקום האחד יקים את חברו באופן מן האופנים:
ואילו. אבל אוי לו אל האחד שיפול ואין לו שני להקימו:

פסוק יא
גם אם ישכבו שנים. הביא דוגמא מן המוחש, יאמר הנה כאשר ישכבו שנים יחד בעת הקור הלא יתחממו זה מזה, אבל לאחד השוכב יחידי איך אפשר להתחמם וכאומר כמו כן הוא בכל הדברים שטובים השנים מן האחד:

פסוק יב
ואם יתקפו. אם מי מבעלי הזרוע יאנוס את האחד מהם בחזקת היד, יבוא השני לעזור לו, ואם כן השנים יעמדו נגד האנס ויוכלו לו:

והחוט המשולש. חוט השזור בשלשה כפולות לא במהרה הוא נקרע ולמשל נאמר, ורוצה לומר אם שלשה הם שנשתתפו יחד אין למעלה מהם:

פסוק יג

טוב ילך וגו'. יותר טוב אדם חכם אף אם הוא עדיין ילד ואף אם דל הוא, והמה סיבות שאין דבריו נשמעים כל כך, עם כל זה הוא יותר טוב מאדם כסיל אף אם הוא מלך וזקן בשנים, והמה סבות שיהיו דבריו נשמעים אשר לא ידע להזהר עוד. סרס המקרא אשר עוד לא ידע להזהר, ורוצה לומר זהו בעבור כי גם עוד זאת בו אשר לא ידע להזהר במעשיו כי יחשוב עצמו לחכם, כי אם היה מכיר ערכו והיה נזהר לא היה אם כן הדבר רע כל כך:

פסוק יד

כי מבית הסורים. כי זה הילד המסכן מלט עצמו בחכמתו מבית האסורים אשר היה כלוא שם ויצא למלוך במדינה, וכאשר קרה ליוסף במצרים:

כי גם במלכותו נולד רש. רוצה לומר הגון היה למלוכה, כי גם אמרו עליו הנה זה הרש נולד במלכות כלומר ראוי הוא למלוכה כאלו נולד מלך:

פסוק טו

ראיתי. בעיני ראיתי את כל האנשים החרוצים והזריזים המטיילים בעולם:

עם הילד השני. אותם ראיתי עם הילד השני הנולד אחר זה הילד המסכן, אשר מלט עצמו בחכמתו ויצא למלוך:

אשר יעמוד תחתיו. אשר שפטתי בדעתי שהוא יעמוד במלוכה תחת הראשון המולך אחר המלך הזקן וכאומר לפי שראיתי כל האנשים החרוצים והזריזים וגם אותו ראיתי ובחנתי חכמתו מול חכמתם וכמוהם כאין נגדו, לכן שפטתי שהוא ימלוך:

פסוק טז

אין קץ. בימי מלכות מלך הזקן ובימי מלכות הילד הראשון, לא היה קץ לכל העם וחוזר ומפרש לכל אשר היה לפניהם, רוצה לומר לא היה די להם להיות קץ לכל הטובה אשר היה לפניהם כי לא שמחו בחלקם, וכאומר כמו שהיו לפני המלך הזקן הכסיל כן היו לפני הילד החכם אשר מלך תחתיו כי עם כל חכמתו לא היה בידו להנטותם מדרכם:

גם האחרונים. גם בני העם אשר יהיו לאחרונה בימי מלכות הילד השני גם הם לא ישמחו בטובת העושר אשר יהיה בידם כי יתאוו תאוה להרבות עוד, עם כי ימלכו עליהם שני חכמים בזה אחר זה אין בידם להטות לבבם לשמוח בחלקם:

כי גם זה הבל. גם המלכת חכמים הבל ושבר רצון, כי אין בידם להיישיר דעת בני העם אל הדרך הנכון, אם כן אין תועלת ואין מלוי רצון:

פסוק יז

שמור רגלך וגו'. בעת אשר תלך לבית המקדש, ולא תניח רגליך ללכת שמה בענין דבר הרע בעיני המקום כהבאות חטאות ואשמות, כי טוב שלא תחטא ולא תביא כפרה:

וקרוב לשמוע. יותר מתקרב האדם אל המקום ברוך הוא בתת לב לשמוע בקולו ולהיות נזהר מן החטא:

מתת. ממתן הזבח של הכסילים שחוטאים ומביאים קרבן כפרה:

כי אינם יודעים. רוצה לומר אינם נותנים לב לדעת מהו מעשה הרע ובקלות דעתם יחשבו שטוב בעיני המקום לחטוא ולהביא קרבן כפרה:

פרק ה

פסוק א

אל תבהל על פיך. אל תמהר לדבר בפיך ואפילו לבך אל ימהר לפתותך להוציא מפיך דבר תלונה כלפי מעלה להתרעם על מדותיו:

כי האלהים בשמים. המקום ברוך הוא הוא בשמים ממעל ואתה על הארץ מתחת ואפילו חלש מלמעלה וגבור מלמטה, אימת החלש על הגבור, וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה:

על כן וגו'. כי במרבית דברים תבוא להתלונן ולהתרעם מול גזירת המקום:

פסוק ב

כי בא. כי כמו שדרך החלום לבוא במי שמהרהר בהרבה ענינים, כן בא קול כסילות מתלונה ותרעומות במי שמרבה דברים:

פסוק ג

נדר לאלהים. לעשות צדקה:

כי אין חפץ בכסילים. אין הרצון מתקיים בכסילים, כי פעם יחפוץ בדבר מה ולאחר זמן לא יחפוץ עוד בו והנודר הלא לכסיל יחשב, כי יותר טוב לתת צדקה מבלי נדר. והואיל וכן אל תאחר לשלמו, כי בהאריך הזמן פן לא תחפוץ עוד בהנדר ותמנע לשלמו, לכן את אשר תדור שלם, רוצה לומר שלם מיד בלי איחור:

פסוק ד
טוב. יותר טוב שלא תדור כלום משתדור ולא תשלם רוצה לומר ולא תשלם מיד כי פן בהאריך הזמן תתחרט:

פסוק ה
אל תתן. אל תעזוב את פיך לנדור נדר כי זה יהיה סבה להחסיר את בניך מן העולם, כי פן לא תשלם וימותו בניך בזה העון, כן דרשו רבותינו ז"ל בשבת:
המלאך. הגזבר של ההקדש הבא לתובעך הצדקה שנדרת ופסקת ברבים:
כי שגגה היא. אשר בשוגג היתה הפסיקה כסבור הייתי שאוכל לשלם ועתה אין בידי מאומה:
למה יקצוף. למה תעשה מתחלה את זאת אשר יחרה אף האלהים על קול הנדר שנדרת בפרסום, וישחית את מעשה ידיך ולא תצליח בהם כי בגלל הצדקה מתברך האדם במעשה ידיו ולכן כשידור ברבים ולא ישלם ישחת מעשה ידיו כי כן המדה:

פסוק ו
כי ברוב חלומות. אשר עם רוב חלומות ועם אמרי הבל ועם מרבית שאר ענינים לא תחשוש עליהם אלא ירא את האלהים והוא ישמרך מכל רע ומקרא קצר הוא ומאליו יובן החסרון:

פסוק ז
אם עושק רש. אם יש במדינה בפרסום עשיקת הרש וגזלת המשפט כי אינם עושים משפט ורואה אתה אשר הצדק בא שמה, רוצה לומר שהקב"ה עשה עמהם צדקה, אל תתמה על חפצו של המקום מה שמאריך אף ואינו משלם גמול המפעל:
כי גבוה. כי המקום ברוך הוא הגבוה למעלה מעל כל הגבוהים למשול עליהם בכל עת ממתין הוא עד שתתמלא הסאה ואז ישלם הגמול:
וגבוהים עליהם. יש לו שלוחים הרבה הגבוהים על אנשי המדינה ההיא למשול עליהם, ועל ידם ישלם להם גמול המפעל:

פסוק ח
ויתרון ארץ. יתרון הטובה שהיה בכל אנשי הארץ איש לא נעדר אף בין הפחותים והשפלים כשתתמלא הסאה יקבלו אז הגמול משלם ויתהפך הדבר מן ההפך אל ההפך, שאפילו המלך יחסר לחמו עד שיהיה נעבד לבעל שדה לעשות מלאכתו למען יכלכלו מתבואת שדהו:

פסוק ט

אוהב כסף. מי שאוהב לאסוף כסף לא ישבע ממנו, כי לעולם אין די לו במה שקבץ ורוצה להרבות עוד:

ומי אוהב בהמון. מי שאוהב להרבות המון עם מעבדים ושפחות ובני בית, לא יהיה לו תבואה לכלכל עצמו, כי צרכי ההמון מרובים ואוכלים את הכל:

גם זה הבל. עם כי מטיב הוא לאחרים בתת להם די הספוק, עם כל זה להבל יחשב, כי אין מהראוי לבזבז ביותר:

פסוק י

ברבות הטובה. בעת שהטובה מתרבה בבן אדם והצלחתו מרובה, הדרך הוא אשר רבים באים לאכול מן הטובה ההיא ונשאר אם כן חסר טובה כשהיה:

ומה כשרון לבעליה. ומהו הטובה הבאה לבעל הטובה המוצלח, רק מראה עיניו אשר ראה את הטובה ולא עוד, הואיל ולא נשאר בידו:

פסוק יא

מתוקה שנת העובד. עובד האדמה הוא ישן וערבה שנתו עליו בין אכל מעט בין אכל הרבה, רוצה לומר אף אם מעט יאכל ישן הוא כאלו אכל הרבה המביא בטבע את השינה וזהו לפי שאין לו כי אם מלאכת השדה ולא עוד, לזה אין לו במה לחשוב להרהר לנדד השינה מעיניו:

והשבע. רוצה לומר שביעת רוב העושר אין מניח לבעליו לישון, כי עסקיו מרובים ובכל עת יחשוב להרהר בהם ונגזלה שנתו:

פסוק יב

יש רעה חולה. נמצא רעה כאובה ביותר אשר ראיתי בעולם:

עושר וגו'. העושר היה שמור לבעליו ולא יצא מתחת ידו, אולם לא לטובתו היה שמור ליהנות ממנו באחרית הימים ולרשת לבניו אחריו, כי אם לרעתו היה שמור, על כי בעבור רוב העושר העלילו עליו המלשינים והיה מיוסר ביסורים:

פסוק יג

ואבד. גם העושר נאבד ממנו אז בהענין הרע שהביא על בעליו הוא דבר העלילה, כי פזר הון בתת שוחד להציל עצמו מן הרעה אשר הדבקתהו:

והוליד בן. עוד העושר בידו לא היה לו בן להנהותו מן העושר, ואחר אבדן העושר הוליד בן, ואז אין בידו מאומה להנהותו ולרשת אותו:

פסוק יד
כאשר. כמו שיצא ערום מבטן אמו כן ישוב ללכת אל המקום הידוע הוא הקבר, וכמו שבא מן הבטן:
ומאומה וגו'. בזה יפרש לומר לא ישוב ערום ממש כמו שבא, כי אם מאומה לא יקח מן העושר אשר קבץ בעמל להוליך עמו בידו:

פסוק טו
וגם זה וגו'. למעלה אמר שזה רעה חולה מה שראה אשר העושר שמור לבעליו לרעתו, ובזה אמר וגם זה רעה חולה שלא נשאר העושר בידו, כנגד שבא כן ילך, כמו שקבץ העושה בעמל כן הלך ממנו בעמל ובענין רע:
ומה יתרון. מהו אם כן היתרון הבא לו בדבר אשר עמל לרוח מבלי תועלת:

פסוק טז
גם כל ימיו. גם זאת היה בו אשר כל ימיו היה מוטרד בעסקיו ולא היה לו פנאי לאכול ביום, ולא אכל עד כי בא חשכת הלילה:
וכעס הרבה. היה מלא מהרבה כעס הבא מרוב העסק, כי אי אפשר שיהיה הכל לפי רצונו הואיל ומרובים היו:
וחליו. היה מלא מהחלי הבא מהרבה כעס, ובזה יצא הקצף והראה לרבים:

פסוק יז
ראיתי. בהבנת הלב ראיתי כי טוב לבן אדם ולתוספת באור אמר עוד אשר יפה וגו':
ולראות טובה. רוצה לומר לעשות צדקה וחסד:
בכל עמלו. בכל העושר שקבץ בעמל תחת השמש:
מספר ימי חייו. כן יעשה בכל מספר ימיו חייו אשר החיה אותו האלהים:
כי הוא חלקו. כי כל העושר הוא חלקו אשר חלק לו אלוה ממעל, ואם כן מהראוי שהוא יהנה בו והוא יעשה עמו צדקה וחסד:

פסוק יח
גם כל האדם. מוסב על סוף המקרא, זה מתת אלהים היא לומר גם ההשלטה לאכול וכו' יחשב מתנה מאת המקום כמו העושר עצמו:
והשליטו. המשיל את לבו ורצונו ליהנות מן העושר:
ולשאת. לקחת עמו לקבר את החלק אשר חלק לו אלוה ממעל, רוצה לומר לעשות עם העושר צדקה וחסד לקחת עמו זה הזכות אל הקבר:
ולשמוח בעמלו. רוצה לומר שלא ירע לבבו בתתו מן העושר שקבץ בעמל:

פסוק יט
כי לא הרבה וגו'. הוא מקרא מסורס, והראוי יזכור את ימי חייו כי לא הרבה, רוצה לומר יחשוב בלבבו את ימי חייו אשר אינם מרובים, לכן ימהר ליהנות מן העושר ולעשות צדקה וחסד בשמחת הלבב עודו חי:
כי האלהים. כאומר פן מי יחשוב מי יודע תעלומות לב אם עשיתי בשמחת הלב, לזה אמר כי האלהים היודע מחשבות הוא לו לעד אם עשה בשמחת לבו:

פרק ו

פסוק א
ורבה היא. הרעה הזאת היא גדולה על האדם ומצירה מאד:

פסוק ב
איש וגו'. רוצה לומר ראיתי איש וגו':
וכבוד. מן הבריות, והוא דבר המרחיב את הלב ומשמחו:
ואיננו חסר לנפשו. אין הוא חסר אל נפשו מכל אשר יתאוה רוצה לומר יוכל הוא למלאות רצון נפשו בכל מה שיתאוה כי אין חסר לו כלום:
ולא ישליטנו האלהים. אבל האלהים לא נתן לו ממשלה ויכולת ליהנות מן העושר, כי הטה את לבבו לקמץ:
איש נכרי. הזר ממנו שאינו ראוי לירשו הוא יאכל את העושר, כי יבא לידו ויהנה ממנו:
זה הבל. אסיפת ההון היה מבלי תועלת, והוא מכאוב רע בראותו שזולתו יהנה ממה שקבץ הוא:

פסוק ג
מאה. רוצה לומר מאה בנים המשמח לב מולידם:
ורב וגו'. בגודל ובכבוד אשר יהיו ימי שניו:
ונפשו. אבל נפשו לא שבעה מן הטובה, כי לא מילא תאותה בשום דבר:
לא היתה לו. כי חית השדה אכלוהו:
טוב ממנו. מי שאירע לו כאלה, נפל האשה טוב ממנו:

פסוק ד
כי בהבל בא. הנפל הזה כשבא לעולם מתחלה בא מבלי השיג תועלת, וכשהלך אל הקבר הלך בחושך, רוצה לומר לא ראוהו מי ולא ידע ממנו אחר זה לא יזכר שמו, כאלו השם נתכסה בחושך ואין מי רואהו להזכירו והוא ענין מליצה, כי באמת לא נקרא לו שם:

פסוק ה
לא ראה. הנפל הזה:
ולא ידע. מעולם לא ידע נחת הרוח שיש מדבר אחד יותר ממה שיש מדבר אחר, והואיל וכן אין לו להצטער מה שהיה חסר מן הטובה, כי מעולם לא ראה טובה ולא נתאווה לה, אבל האיש שילד מאה וגו' יודע הוא מהו טובה ועל שנעדרה ממנו צערו מרובה:

פסוק ו
ואלו חיה. ואם חיה:
פעמים. שני פעמים אלף שהם שני אלפים:
לא ראה. רוצה לומר לא התענג בטובה:
הלא אל מקום אחד. רוצה לומר מהו הנאה שמצא באריכות ימיו, הלא במותו ישוב אל העפר כשאר העם, כי הכל הולך אל מקום אחד הוא הקבר וכמוהם כמוהו:

פסוק ז
כל עמל. מה שהאדם עמל לקבץ הון, הוא למען יהיה לו מה לתת אל פיהו לאכול ולשתות:
וגם הנפש. ישמור שלא תכרת, רוצה לומר שיתן מהונו צדקה לזכות את הנפש:

פסוק ח
כי מה יותר. מהו היתרון שיש לחכם יותר מן הכסיל, כי אם מה שנותן לב לעני לדעת את מחסורו ולהחיותו ברעב, למען יוכל גם הוא ללכת נגד החיים ודומה להם:

פסוק ט
טוב מראה עינים. טוב היה אם היה אדם רואה בעיניו מהלך הנפש לאחר המיתה, לאיזה מקום הולך נפש הצדיק ולאיזה מקום הולך נפש הרשע, והיה אם כן יודע ההפרש, ועל ידי זה היה מיישר דרכו:
גם זה הבל. אבל באמת שגם זה הבל מבלי תועלת, כי אז היה עובד את המקום על מנת לקבל פרס ולהנצל מן העונש, ויותר טוב לעבדו שלא על מנת לקבל פרס:
ורעות רוח. בדבר הזה היה לו רעות רוח, כי אז היה עובד את המקום שלא ברצון כי אם מאהבת השכר ויראת העונש, מה שאין כן כשעובד מאהבת המקום כי אז יעבוד מרצונו:

פסוק י
מה שהיה. הגדולה שהיה לאדם כבר נקרא שמו בשם גדול עודו חי, וכאומר מה שעבר אין:

ונודע. אבל במותו נודע לכל שהיה רק בן אדם, ולא היה בידו לרדת לדין עם מי שהוא תקיף ממנו הוא מלאך המות החזק ממנו, ולא יוכל למנוע את הנפש בדין:

פסוק יא

כי יש. באמת יש ענינים הרבה מה שהפליא זה לעשות בגדולתו עודו חי, אבל כל אלה מרבים הבל הואיל ואינם נצחיים:

מה יותר לאדם. מה יתרון המעלה בא לאדם במה שהוא אדם מחונן דעה יותר מכל החי:

פסוק יב

כי מי יודע. רוצה לומר מעט המה אשר ישכילו לדעת מהו הטוב אל האדם לעשות בחייו, במספר ימי חייו ההבל אשר הוקצה לו מן השמים:

ויעשם. למען עשות המעשים האלה עודו חי בכל עת, ולא ינוח כצל הזה אשר לא ינוח בעת מן העתים, כי תמיד נוטה הוא ממקום למקום בעבור נטיית השמש ומוסב למעלה לומר הואיל ולא רבים יחכמו להבין את זאת לכן לא בא יתרון מעלה לאדם במה שהוא אדם מחונן דעה:

אשר מי יגיד לאדם. רוצה לומר לא סוף דבר שאין אדם יודע דבר מושכל מה לעשות בחייו, כי אפילו דבר מוחש אשר יהיה מאחורי ערפו אין ידוע לו בזה העולם, וצריך הוא שיהא מי יגיד לו מה הוא:

פרק ז

פסוק א

טוב שם. שם טוב היוצא לאדם מרחוק בעבור מעשיו ההגונים הוא יותר טוב משמן הטוב הנודף ריח טוב למרחוק, כי שמן הטוב דרכו להפיג ריחו בכל עת והוא הולך וחסור, אבל שם טוב דרכו ללכת ולהתגבר בכל פעם:

ויום המות. יותר טוב לאדם יום המות מיום הולדו, כי השם הטוב שיצא לו בחייו לא יפסק אחר המיתה, אבל ביום הולדו אין ידוע עדיין אם יזכה לשם טוב ואם יתקיים השם:

פסוק ב

טוב ללכת. יותר טוב ללכת לבית האבל לשמוע קנות ויללות המעציב את הלב, מללכת לבית המשתה לראות שמחות ורקודין המרחיב את הלב:

באשר. בעבור אשר מקרה האבל הוא סוף של כל אדם, כי כולם ימותו ויתאבלו עליהם, והחי ההולך לבית האבל אף כי עודנו חי יתן אל לבו שגם עליו יתאבלו בבוא עת חליפתו, ובזה יחרד ויכנע לבבו ויהיה נשמר מן החטא:

פסוק ג
טוב כעס. אם יחטא לחברו וזה מראה לו כעס יותר נוח לו משיראה לו פנים שוחקות כי במה שמראה לו רוע פנים של זעם נח החימה וייטב הלב ולא יתנקם עוד כי כן הטבע, אבל אם מראה לו פנים שוחקות השנאה טמונה בלבו ולא יחמול ביום נקם לעת מצוא:

פסוק ד
לב חכמים. מחשבת החכמים הוא בבית אבל, בכל עת יחשבו בענין אבלות למען יכנע לבבם להיות נשמר מן החטא:
בבית שמחה. תמיד יחשבו בענין שמחת הרקוד וקלות הראש המרגיל לעבירה:

פסוק ה
טוב לשמוע. יותר טוב לשמוע גערת נזיפה מן החכם, אף כי יחריד את הלב, מכל מקום לטובה יחשב, כי אין דרך החכם להשמיע גערת נזיפה כי אם ליישר הדרך, אם כן הגערה ההיא לטובת השומע:
מאיש. רוצה לומר אף אם הוא איש חשוב ירא אלהים אשר לא יקל ראש בעבור שמיעת השיר, ויש אם כן בזה מן הטוב, כי משמח את הלב ומסיר את היגון, מכל מקום הואיל והכסילים הם המשוררים אי אפשר שלא ישמיעו לאזן השומע דבר קלות ראש, ולפי שעה יבא בלבו מחשבת קלות ראש:

פסוק ו
כקול הסירים. כמו קול תבערת קוצים שתחת הסיר ישמיעו קול קשקוש יקשקשו בסיר, ולא יבא בסדר מיושר כדרך שבא מכלי הניגון:
כן שחוק. כן הוא שחוק שמחת השיר מהכסיל, כי לא יבא בסדר מיושר כדרך השיר אבל יערב בו דברי קלות ראש:
גם זה הבל. לכן גם זה הבל עם כי יש בהשיר מה מן הטוב כי משמח הלב ומסיר היגון, עם כל זה הוא הבל הואיל ומערב בו דברי קלות ראש:

פסוק ז
כי העושק. כאומר אף אם האיש החכם הזה יגער בכסילים בשמעו כי ידבר דברי קלות ראש, עם כל זה לא טוב לשמוע, כי כשיגער בהם ישיבו גם המה דברי קנתור ויערבבו דעת החכם ויאבד את לב חכמה וידבר גם הוא בלי דעת, לכן טוב ללכת מנגד:

פסוק ח
טוב אחרית דבר. רוצה לומר כמו שאחרית הדבר הוא טוב יותר מן הראשית כי בראשית הדבר לא נודע מה יעשה בה, אבל כשנגמר הדבר נודע הכל, כן טוב יותר המאריך

רוגזו ואינו ממהר לריב, ממי שהוא גבה רוח אשר בעבור זה ימהר להתקצף, כי הממהר להתקצף עומד הוא עדיין בתחלת הריב ולא נודע מה יהיה בסוף בהכלים אותו רעהו אבל אם מאריך אף מאליו ישקע הריב וכאלו נשלם הדבר:

פסוק ט

אל תבהל ברוחך. בעת התרגזך אל תמהר להראות הכעס, כי הראות הכעס מצא לעצמה מקום מנוח ומשומר בחיק הכסילים ומהם לא נעזב על כי לא יתבוננו אשר רעיהם יכלימם לכן המשכיל ידום בעת ההיא ולא יתקצף מהר:

פסוק י

אל תאמר. אל תתמה מפני מה היה זה אשר ימים הראשונים כדורו של יהושע וכדורו של דוד היו טובים יותר מאלה הימים, כי אז מצאו טובה מרובה אשר לא נמצא כזה באלה הימים:

כי לא מחכמה שאלת על זה. השאלה ההיא לא שאלת מן החכמה עצמה, כי אלו שאלת אותה היא היתה משיבה אמריה בטוב טעם ודעת, אבל האדם דעתו קצרה להבין את זאת או השאלה ההיא לא שאלת מפאת חכמה כי אם מפאת כסילות. (כי דרך החכם לשאול שאלות הגונות כפי עומק חכמתו, ודרך הכסיל לשאול שאלות שאין בהם ממש לפי כסילותו):

פסוק יא

טובה חכמה. אם מי מצא בית והון נחלת אבות, מכל מקום החכמה טובה היא אליה, כי בלעדה לא תתקיים נחלתו בידו:

ויותר. וביותר יש צורך אל החכמה לאלו שהם רואי השמש, רוצה לומר המסתכלים במערכת השמים להוריד מהם השפעה לעצמם, כי אלו אין בידם מאומה וכל בטחונם במערכת השמים לזה צריך חכמה (וזכר השמש לפי שהיא הגדולה מכולם ופועלת הרבה בתחתונים, ולכן תקרא מלכת השמים מלשון מלכה וכמוש"כ בתחלת הספר):

פסוק יב

כי בצל החכמה. החוסה בצל החכמה הוא כאילו יחסה בצל הכסף, כי לפעמים יוכל האדם לכלכל עצמו די מחסורו עם החכמה כמו בכסף:

ויתרון. עוד יש יתרון מעלה בדעת החכמה, כי היא תחיה את בעל החכמה, אבל הכסף פעם היא סיבה על מיתת בעליה, כי יעמדו עליו רוצחים לקחת העושר:

פסוק יג

ראה. הסתכל את מעשה האלהים כמה הם מיושרים ומתוקנים, כי מי מבני האדם יוכל לתקן את הדבר אשר קלקל אותו, אבל המקום ברוך הוא יוכל לתקן את הדבר אשר קלקל בעון הדור וכמו שאמרו רז"ל בראש השנה אם בעון הדור נגזר על גשמים מועטים ולאחר זה הטיבו מעשיהם מתקן הוא את הקלקול, כי מורידם בזמנם ובמקום היותר צריך ואינו מאבד טפה:

פסוק יד

ביום טובה. ביום בוא טובה בעולם היה בטוב, רוצה לומר קבל את הטובה ותתענג בדשן נפשך:

וביום רעה. בעת בוא רעה בעולם הסתכל בהרעה להבין על מה באה וקבל אותה למרק את העון:

גם את זה. רוצה לומר הרעה עצמה שלח המקום, גם עשה אותה לעומת העון, רוצה לומר מדה במדה:

על דברת. ועשה כזאת בעבור שלא ימצא האדם להרהר אחריו מאומה, כי מגמול העונש ישכיל האדם לדעת את הפשע הדומה לה:

פסוק טו

את הכל. כל הדברים המתהוים והנעשים בעולם השגחתי בהם בהתבוננות רב בכל ימי למען דעת תוכן הדברים ועומק הענינים:

בימי הבלי. כן יקראו ימי האדם, לפי שאינם נצחיים:

יש צדיק. והנה השכלתי אשר יש צדיק נאבד מן העולם כאשר יחטא מעט, שזהו בעבור רב צדקו, כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ואילו לא היה צדיק גמור לא היה נענש על זה:

מאריך ברעתו. מאריך ימי טובה, וזהו בעבור רעתו אשר גברה כי אז יאריך ימי טובה להיות מוטרד מעולם הבא:

פסוק טז

אל תהי צדיק הרבה. לאסור על עצמך מה שהתירה התורה למען עשות סיג וגדר:

ואל תתחכם יותר. מאשר גזרה חכמתו יתברך:

למה תשומם. למה תעשה כזאת לשבת משומם מבלי בוא מי להתחבר עמך בעבור מרבית הפרישות ותהיה מובדל מן האנשים:

פסוק יז
אל תרשע הרבה. אם בא לך דבר המחריד, אל תחרד יותר מדאי ולא תבלבל דעתך:
ואל תהי סכל. לבלי הרגיש כלום בדבר המחריד:
למה תמות בלא עתך. למה תעשה כזאת אשר בעבורם תמות בעוד שלא נשלם ימיך, כי החרד ביותר הנה החרדה ממיתו, ומי שאינו מרגיש כלום אינו נשמר מדבר המחריד והמות נכון בידו:

פסוק יח
טוב וגו'. רוצה לומר להחריד מדבר המחריד:
וגם מזה וגו'. רוצה לומר לאמן הלבב לבל ירגיש הרבה להטריד ביותר:
כי ירא אלהים. מי שהוא ירא אלהים הוא יוצא ידי שניהם מעט להחריד ומעט לאמץ הלבב, כי החרד ביותר הוא כאלו מסיר בטחונו מה', ומי שאינו מרגיש כלום הוא כאלו אינו חושש על גזרת המקום אשר שלח עליו החרדה:

פסוק יט
תעוז לחכם. תתן חוזק אל החכם:
מעשרה. יותר ממה שיתחזק האדם במעוז עשרה שליטים אשר היו בעיר למשול בה (ואמר מגין עשרה בעבור היותו סך חשבון):

פסוק כ
כי אדם וגו'. אין בכל הארץ אדם צדיק בכל דרכיו אשר תמיד יעשה הטוב ולא יחטא לעולם והחכמה היא למעוז לחכם כי היא מועצתו לפשפש במעשיו ולמהר לשוב:

פסוק כא
גם לכל הדברים. רוצה לומר עוד תועיל החכמה אשר גם לכל הדברים אשר ידברו בך מדברי בוז וקלון אל תתן לבך לחשוש בהם, ועל ידי החכמה תפלס דרכך עד אשר לא תשמע את עבדך מקללך, כלומר לא תחשוש בהם כאלו לא שמעת, ועם כי תוכל לקחת נקם מעבדך:

פסוק כב
כי גם פעמים רבות. רוצה לומר לא פעם ולא שתים, כי אפילו פעמים רבות ידע לבך וזכרת בדבר אשר גם אתה קללת אחרים, והחכמה תלמדך לחשוב מדוע אם כן ירע לבבי מה שמקללים אותי:

פסוק כג
כל זה. כל מה שאמרתי הכל בחנתי בהתחכמות רב:

אמרתי אחכמה. רוצה לומר חשבתי להתחכם עוד יותר להשיג הכל, אבל ההשגה ההיא רחוקה היא ממני ואין להשיגה:

פסוק כד

רחוק מה שהיה. הדבר אשר כבר היה רחוק הוא מלהשיגו:

ועמוק. רוצה לומר אף דבר ההוא אם דבר עמוק הוא אין להשיגו הואיל והוא עמוק, ומי אם כן יוכל למצוא אותו:

פסוק כה

סבותי אני ולבי. הסיבותי פני ומחשבות לבי לדעת ולחפש ולבקש ענין החכמה:

וחשבון. רוצה לומר מחשבת בינה להבין דבר מתוך דבר הבא במחשבה ובעיון רב:

ולדעת. רוצה לומר מהם להעריך ולדעת גרעון הרשע אשר באדם כסיל, והשטות שיש בהוללות ושיעמום כי אין דבר ניכר אלא מפאת הפכו:

פסוק כו

ומוצא אני. כאומר הן בזה הכרתי פחיתות הרשע וכו', ומאד יש להזהר מהם והנה בהם מצאתי דבר המר יותר מן המות והראוי לבחור במיתה מבזה:

את האשה. רוצה לומר וזאת היא האשה המנאפת, אשר היא כלי צדייה לצודד נפשות הנפתים אחריה:

וחרמים לבה. לבה היא כמו רשת, כי במחשבת לבה תלכוד אנשים:

אסורים ידיה. ידיה המה כמו קשורים, כי כשאוחזת מי אי אפשר להפרד ממנה:

טוב וגו'. מי שמצא זכות לפני המקום ימלט ממנה עד לא הטתו ברוב לקחה:

ילכד בה. וכאשר נלכד שוב אי אפשר להפרד ממנה למלט נפשו:

פסוק כז

ראה זה. האמור בסוף המקרא:

אמרה קהלת. אמרה נפש של המקבץ הדעות המנגדות (ואמר כאחר המדבר, וכן דרך המקרא בהרבה מקומות):

אחת לאחת למצוא חשבון. אין למצוא מחשבת בינה כי אם להעריך אחת אל אחת, רוצה לומר להעריך דבר אל הפכו, כי אז יבין וישכיל איזה יכשר:

פסוק כח

אשר עוד בקשה נפשי. אשר הרבה בקשה נפשי יותר מן הרגיל למצוא דבר מבלי העריכו אל הפכו ולא יכולתי למצוא:

אדם וגו'. מבין אלף אנשים מצאתי אדם אחד ישר והגון אף מבלי העריכו מול הפכו, כי מפאת עצמו היה ניכר שאדם ישר הוא:

ואשה בכל אלה. אבל אשה ישרה והגונה מבלי העריכה מול הפכה לא מצאתי בכל אלה הנשים המיוחדות לי שהיו במספר אלף, שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות, כמו שנתבאר במקום אחר וכאומר מאד קשה למצוא דבר מבלי העריכו מול הפכו, כי אף בין אנשים לא מצאתי מבלי העריכות לבד אחד מבין אלף, ובין הנשים לא מצאתי אף אחת מאלף מבלי העריכות מול הפכה:

פסוק כט

לבד ראה זה מצאתי. הוא מקרא מסורס, והראוי ראה זה לבד מצאתי, רוצה לומר התבונן מה שזה לבד מצאתי דהיינו אדם ישר, אותו לבד מצאתי שישר הוא מבלי העריכו מול הפכו:

אשר עשה האלהים. הוא בעבור כי ידעתי אשר האלהים ברא את האדם להיות ישר, רוצה לומר ללכת בדרך הממוצע בענין המדות בכעס ותוגה וחמלה והדומים, מבלי נטות אל הקצה מן הקצוות, ואיש אשר אלה לו ניכר הוא מפאת עצמו (אבל אשה כזאת לא נמצאה ואינה ניכרת מפאת עצמה כי אם בהעריכה מול הפכה אז נראה בה שהיא ישרה והגונה למולה). והמה. בני אדם הם המבקשים מחשבות רבות לנטות פעם אל הקצה האחד, וזהו כשרואה שנטה לבבו אל הקצה האחד אשר חכמים יגידו שאז מהראוי לו לנטות אל הקצה האחר למען יבא על האמצע, כי זהו דרך הישר ובעליו ניכר מפאת עצמו מבלי העריכו מול הפכו:

פרק ח

פסוק א

מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכם:

ומי יודע. הכ"ף של כהחכם משתמש בשתים, כאלו אמר ומי כיודע, רוצה לומר מי בעולם מאושר כאדם יודע פתרון כל דבר והוא כפל ענין במלות שונות:

תאיר פניו. כי בעבור החכמה כולם מחבבים אמריו ונשמעין לו, והוא דבר המרחיב לב האדם ומצהיל הפנים:

ועוז פניו. חוזק מראית פניות נשתנה לשבח משאר בני האדם והוא כפל ענין במלות שונות:

פסוק ב
אני פי מלך שמור. הוא מקרא קצר, וכאלו אמר אני מזהירך ומלמדך פי מלך שמור לבל תמרה אמרי פיו:
ועל דברת. אבל כשמצותו היה אצל דבר השבועה שהשבענו האלהים, רוצה לומר שלא יהיה הפך מצות המקום אשר עליהם נשבענו לו בחורב לעשותם ולקיימם:

פסוק ג
אל תבהל. אל תהיה נבהל לומר שתלך ותברח מפניו לבל ישיגך לעשות עמך רעה, אני מזהירך אל תעמוד בענין רע להמרות פי מלך בבטחון זה, כי כל מה שיחפוץ המלך יעשה, ואם יחפוץ ברעתך ישיגך במקום שברחת:

פסוק ד
באשר. בעבור אשר דבר מצות מלך הוא מושל בכל מקום ולא נמצא מי שימחה בידו לומר לו למה תעשה כזאת, וקשה אם כן להנצל מידו:

פסוק ה
ועת ומשפט. רוצה לומר אם אמנם אין לשמוע לעבור על אחת ממצות ה' אין כל העתים שוות, כי יש עת שהשעה צריכה לכך לעבור על המצוה למען שמוע דבר המלך לעשות גדר ומשמרת, וכן יש דבר מנהג המלכות הגוזר על כל אנשי המדינה, שמהראוי לשמוע לה ואם היא לעבור על המצות, כי דינא דמלכותא דינא:

פסוק ז
כי איננו יודע. רוצה לומר כי בתחלת המחשבה אין האדם יודע להשכיל מה שיהיה לאחרונה למען דעת ממנו העת והמשפט:
כי כאשר יהיה. רוצה לומר ואף אם ישכיל מה בתחלת המחשבה מדבר שיהיה לאחרונה זהו דרך כלל אבל מי יגיד לו פרטי הדברים כאשר יהיו באמת בעת היותן כי מחשבת הלב לא תגיד כל זה לאדם בתחלת המחשבה כי אם אחר העמקת המחשבה בעיון רב, אז ישכיל ויבין את כל אלה, ולפיהן יוכל לדעת העת והמשפט:

פסוק ח
שליט ברוח. איננו מושל על רצון שליח המקום הבא ליטול את הנשמה, כי לא יוכל לבטל את רצונו לכלוא את הנשמה בתוך הגוף לבל יוכל לקחתה:
ואין שלטון. אין הממשלה מועלת ביום המות להנצל על ידה מן המיתה:
ואין משלחת במלחמה. הנשק המוכן בעת המלחמה אין מועיל להציל מן המות:

ולא ימלט רשע. החרדה והבלבול מה שבעל זרוע מחריד ומבלבל את העומד עליו, החרדה ההיא לא ימלט את בעליו מיד שליח המקום הבא לקחת את הנפש:

פסוק ט

את כל זה. האמור למטה כל המעשה אשר נעשה, ראיתי בעיני ושמתי לבי עליהם להבינם:

תחת השמש. רוצה לומר בזה העולם:

עת. והנה ראיתי והבנתי אשר הזמן היא שבני האדם שולטים זה על זה לעשות רעה זה לזה, על כי היכולת נתון ביד הרוצה להרע אל הזולת:

פסוק י

ובכן ראיתי. ואז ראיתי בנופלים רשעים שהיו בשפל המצב, ובני אדם חשבו שלא יוסיפו עוד לקום לחזור לקדמותן כאלו כבר היו קבורים בארץ:

ובאו. ואחר כך כאלו חזרו ובאו מקברם ושבו לקדמותן:

וממקום קדוש יהלכו. והצדיקים המתהלכים ממקום קדוש אשר כל דרכם מקדושה לקדושה:

וישתכחו בעיר. והם כאשר נפלו לא קמו עוד ונשתכחו מן הלב בהעיר עצמה אשר עשו בה האמת והראוי:

גם זה הבל. רוצה לומר אף שבזה יש מה מן התועלת, כי בהיות כן יש שכר הרבה לאוחז במעשי הצדק, בראות תקומת הרשעים אחרי נפלם ואבדן הצדיקים הנה עם כל זה להבל יחשב, וכמו שמפרש במקרא שלאחריו:

פסוק יא

אשר אין נעשה. עתה יפרש למה נחשב להבל ואמר כי בעבור שלא נעשה מהרה כי עודו חי לא נעשה בו דבר תשלום גמול מעשה הרעה, לזה נתמלא מחשבת לב בני האדם בקרבם לעשות רע בחושבם שאין השגחה ואין דין:

פסוק יב

אשר חוטא. גם בעבור כי יראו אשר חוטא אחד שולט ועושה רע למאה אנשים והאלהים מאריך לו אף ואינו משלם לו גמול, והרשע כזה המאבד נפשות רבות לא יתכן כל כך בעיני הבריות שהמקום יאריך לו אף וכאשר התלונן איוב באמרו מעיר מתים ינאקו וגו':

כי גם יודע אני. כאומר לא יחשוב מי, שאני כאחד מהם שבעבור זה גם לבי בקרבי מלאה לעשות רע, כי לא כן הוא, כי כמו שהמשכילים המבינים דרכי ה' יודעים אמתת

הדבר, כן גם אני יודע אשר בעולם הנצחי יהיה טוב רק ליראי האלהים ובגמול אשר ייראו מלפניו:

פסוק יג

וטוב לא יהיה לרשע. בעולם הנצחי לא יהיה טוב לרשע ומהר יוכרת נפשו ולא יאריך שם ימים, ויהיה כצל הזה שאינו מאריך להיות במקום אחד כי מהר ינטה ממקומו על ידי נטיית השמש:

אשר איננו. זה יהיה לו בגמול אשר איננו ירא מלפני אלהים:

פסוק יד

על הארץ. בזה העולם:

כמעשה הרשעים. מה שהיה ראוי להגיע אל הרשעים על מעשיהם:

כמעשה הצדיקים. מה שהיה ראוי להגיע אל הצדיקים על מעשיהם:

אמרתי שגם זה הבל. רוצה לומר אף כי אם רק מעט מן הזמן מגיע טובה אל הרשעים ורעה אל הצדיקים ויש בזה מה מן התועלת, כי אם היה מגיע טובה לצדיקים ורעה לרשעים בכל זמן, היה כמעט בטל הבחירה, כי היה כאלו האדם מוכרח במעשה הצדק בעבור עונש הרשע וגמול הצדק והיה אם כן שכר הצדיק כמעט קט עם כל זה גם זה להבל יחשב כי על כל פנים בזמן, , ההוא כל מעשה הצדק המה רפויים ביד האנשים בראותם אז טובת הרשעים ורעת הצדיקים:

פסוק טו

ושבחתי אני את השמחה. משבח אני את ענין השמחה, אשר אין טוב לאדם בעולם כי אם לאכול ולשתות כאות נפשו:

לשמוח. על ידי כי האכילה והשתיה מביאים את השמחה:

והוא. השמחה יתחבר עמו בעת יעמול לבל יצטער הרבה בטורח העמל:

ימי חייו. השמחה יתחבר עמו בעמלו בכל ימי חייו אשר נתן לו האלהים לחיות בזה העולם:

פסוק טז

כאשר. מוסב למעלה לומר מתי שבחתי את השמחה, ואמר כאשר שמתי את לבי לדעת חכמה ולהתבונן בה ולראות במוחש דבר הנעשה, למען השכיל מהם הנהגת האדם:

כי גם. כל כך חשבה לבי הרבה מחשבות, עד כי נדדה שנתי מעיני ביום ובלילה:

בעיניו איננו רואה. מוסב על הלב, רוצה לומר עיני ולבי ואמר בדרך שאלה והוא ענין מליצה:

פסוק יז

וראיתי. אז הסתכלתי והתבוננתי את כל מעשה האלהים, והשכלתי אשר לא יוכל האדם למצוא ולדעת אמתת המעשה הנעשה בזה העולם:
בשל. בעבור אשר אם יעמול האדם לבקש ולדעת לא יוכל למצוא:
וגם. ואפילו אם חכם לבב יחשוב לדעת, לא יוכל למצוא עם רוב חכמתו ומוסב למעלה לומר כאשר שמתי לבי לדעת חכמה וראיתי את זה אז שבחתי את השמחה, הואיל ובענין זולתו יעמול האדם ולא ישיג תוחלתו:

פרק ט

פסוק א

כי את כל זה. האמור למעלה שמתי אל לבי, ולברר ממנו את כל זה אשר הצדיקים והחכמים עצמם ומעשיהם אשר יעשו הכל המה ביד האלהים, והם אינם שולטים לא בעצמם ולא במעשיהם:
גם אהבה. אפילו האהבה שאוהבים את מי, גם השנאה ששונאים את מי, אין האדם יודע מהו הסיבה:
הכל לפניהם. כל אלה נגזר מן השמים לפני בואם:

פסוק ב

הכל כאשר לכל. הכל יבוא להם כמו שיבוא לכל וחוזר ומפרש מקרה אחד לצדיק ולרשע וגו':
לטוב. המטיב עם הבריות:
ולטהור. המחשב בדברי קדושה:
ולטמא. המחשב בדברים מגונים וקלות ראש:
ולזבח. קרבנות לשמים:
כטוב כחוטא. בענין המקרה כמו הטוב כן הוא החוטא, וכמו החוטא כן הוא הטוב:
הנשבע. הרגיל בשבועה ולא יחשוש פן לא יוכל לקיימה:
כאשר שבועה ירא. החדל מן השבועה, כי ירא פן לא יוכל לקיימה:

פסוק ג

זה רע וגו'. רוצה לומר בכל מה שנעשה בעולם אין דבר רע וקשה כזה אשר מקרה אחד יקרה לכל בני האדם:
וגם. בעבור זה גם לב בני האדם מלא מחשבת רע לחשוב שאין השגחה ואין משפט:
והוללות. בכל ימי חייהם יש בלבבם שיעמום וערבוב הדעת:

ואחריו. אחר השיעמום יורדים אל המתים, רוצה לומר לא הלכה מהם השיעמום עד כי מתו ושכבו בקבר עם המתים, ואבד אם כן סברם ותוחלתם:

פסוק ד

כי מי. מבני האדם ואפילו הוא רשע וחוטא:

אשר יחבר. אשר יתחבר עצמו אל כל החיים, ואפילו גם המה רשעים, מכל מקום כשעוד הוא חי יש לו בטחון לרשת עולם הבא אולי ישים על לבו וישוב לפני מותו:

כי לכלב חי. על הכלב החי יאמר שהוא טוב יותר מן האריה המת, וכאומר כן הוא בבני אדם שהחי יותר טוב מן המת הואיל ולחי יש בטחון:

פסוק ה

יודעים שימותו. ומתפחדים אם כן מן הדין ומתחרטים על פשעם:

אינם יודעים מאומה. רוצה לומר אין להם מה לדעת ואין תועלת בידיעה, כי אחר המיתה אין מועיל חרטה:

ואין עוד להם שכר. אין מקום לעשות עוד מצות לקבל שכר פעולה:

כי נשכח זכרם. אלא נשכח זכרם, כי כשהאדם חי ומתחרט על פשעו או עושה מצוה נזכר אז לטובה מה שאין כן המתים:

פסוק ו

גם אהבתם וגו' כבר אבדה. רוצה לומר מעתה אין תועלת במה שיאהבו דעת וישנאו רשע ויקנא קנאת המקום להתקצף על עוברי רצונו:

וחלק וגו'. מעתה ועד עולם אין להם עוד חלק בכל הדבר אשר נעשה בזה העולם:

פסוק ז

לך אכול. רוצה לומר אין מהראוי לך להצטער ולסגף כי לך אכול וגו':

כי כבר רצה. רוצה לומר וזהו אם כבר רצה האלהים את מעשיך על ידי שעשית הטוב והישר ומעשיך רצויים לפני המקום אז תתענג ותשמח:

פסוק ח

בכל עת. גם תתענג במלבוש נקי, ובכל עת יהיו בגדיך לבנים ונקיים, ועל ראשך לא יחסר השמן, כי בכל עת תסוך ראשך בשמן למען התענג:

פסוק ט

ראה חיים. עכשיו אמר דרך כלל ראה שיהא חייך חיים, רוצה לומר להתענג בטוב, כי חיי צער לא יקרא חיים:

עם אשה. גם אתה תתענג גם האשה אשר אהבת לקחת לך לאשה, לא תהיה עינה צרה בך לכן עמה תתענג כל ימי חיי ההבל אשר קצב ונתן לך המקום לחיות בעולם (וקורא לימי חיי האדם ימי חיי הבל לפי שאינם נצחיים). או רוצה לומר שב בשלום עם אשתך שתהא חייך חיים, כי חיי מריבה לא יקראו חיים:

כל ימי הבלך. כן תתנהג כל ימי הבלך:

כי הוא. הדבר הזה לבד הוא חלקך בימי החיים ולא יותר:

ובעמלך. בכל העמל והטורח שאתה עמל בזה העולם, אין לך בהם חלק רק זה לבד:

פסוק י

כל אשר וגו'. עודך חי עשה כל אשר תשיג ידך לעשות בכחך, הן מעשה המצות הן מעשה התענוגים:

כי אין מעשה וגו' בשאול. כי כשתהיה בקבר אין שם מעשה התענוג ומחשבת בינה ודעת חכמה:

אשר אתה הולך שמה. לפי שבכל עת מתקרב יום המיתה לבוא אל הקבר, לזה אמר אשר אתה הולך שמה, באלו הולך להתקרב אל הקבר:

פסוק יא

שבתי וראה. חזרתי וראיתי בעולם אשר הרדיפה לא הועילה לקלי המרוץ, כי לא נמלטו בנוסם מפני הרודף:

ולא לגבורים המלחמה. הגבורה לא הועילה לגבורים להיות להם נצחון המלחמה:

לא לחכמים לחם. לא הועיל החכמה לחכמים להשיג לחם מאכלם:

לא לנבונים עושר. התבונה לא הועילה לנבונים להשיג העושר:

לא ליודעים חן. הידיעה לא הועילה אל היודעים ידיעות רבות מוחלפות למצוא על ידם חן בעיני הבריות:

כי עת ופגע. עת רעה ופגיעות מות יקרה את כולם הקלים והגבורים וכו':

פסוק יב

כי גם. טרם בוא העת והפגע לא ידע האדם עת בואם, כי פתאום יבואו:

כדגים. כמו הדגים שנאחזים פתאום במצודה רעה ומכאיבה, וכמו הצפרים האחוזות פתאום בפח:

כהם. כמו אלו כן בא פתאום מוקש על בני האדם לעת בוא הרעה, כשתפול עליהם פתאום:

פסוק יג
גם זה ראיתי. על שאמר למעלה לא לחכמים לחם, חזר להלל את החכם וכאומר אף שאין החכמה מועיל להשיג את הלחם, עם כל זה אין להשליך את החכמה מנגד, כי גם זה ראיתי מדבר חכמה בזה העולם:
וגדולה. החכמה הזאת חשובה היא אצלי:

פסוק יד
עיר קטנה. ראיתי עיר קטנה, ודבר קל הוא לכבוש עיר קטנה הואיל ואפשר לסבבה:
ואנשים בה מעט. להלחם מול האויב הבא עליה:
ובא אליה. לכבשה:
מלך גדול. רוצה לומר בעם רב:
ובנה עליה. ממעל לה וגבוהים ממנה בנה מבצרים גדולים בקומה, למען יעלו עליהם להשליך למטה לתוך העיר אבנים וכלי משחית וכאומר בהיות כן אין ספק שתלכד העיר:

פסוק טו
ומצא בה. ונמצא בתוך העיר איש דל שהיה חכם ביותר, והוא בחכמתו מלט את העיר מיד המלך הבא עליה:
ואדם. קודם שמלט את העיר לא זכר מי מבני האדם את האיש המסכן ההוא, כי היה נבזה בעיני כל ולא עלה זכרונו בפי אנשים, וכאומר אם היה נחשב מתחלה בעבור החכמה לא היה פלא כל כך מה שמלט את העיר, כי החשיבות הועילה אל החכמה, אבל הואיל ולא היה נחשב לכלום, אם כן החכמה לבדה עשתה את זאת:

פסוק טז
ואמרתי. בראותי כן אמרתי טובה החכמה יותר מן הגבורה, הואיל ועל ידי החכמה נמלטה העיר מיד המלך הגבור:
וחכמת המסכן בזויה. כאשר הנה החכמה לבדה עשתה את זאת, כי חכמת המסכן היא בזויה ודבריו אינם מקובלים ולא קנה החשיבות בעבור החכמה, ואם כן לא היה בו חשיבות שתועיל אל החכמה למלט את העיר:

פסוק יז
בנחת נשמעים. אף כי ידבר בנחת מבלי זעקה, המה נשמעים ומקובלים:
מזעקת. יותר מדברי זעקת מושל הנחשב בין הכסילים, רוצה לומר אחד מהכסילים (הדבר הנאמר בזעקה מזרז יותר מדבר הנאמר בנחת ובשפלות קול):

פסוק יח

טובה חכמה. יותר תועלת בא מן החכמה, ממה שבא מכלי קרב, כי על ידי החכמה יוכל יותר להנצל מן המיתה ממה שינצל על ידי כלי קרב:

וחוטא אחד. אם מבעלי החכמה נמצא חוטא אחד, אזי רבים מושכים ידיהם מן החכמה באומרם מה הועילה החכמה לזה החוטא, אם כן החוטא הזה יאבד טובה הרבה, כי על ידו רבים משכו ידיהם מן החכמה המביא טובה:

פרק י

פסוק א

זבובי מות. זבובים מתים כל אחד מהם שיפול לתוך שמן רוקח המריח הרבה, עם כל זה הזבוב הזה יבאיש את השמן ולא יפסיק הביאוש, כי הזבוב יביע את הביאוש כמעין הנובע, אם כן הרי דבר קל הפסיד דבר חשוב:

יקר מחכמה. כן אדם היקר וחשוב בעבור החכמה והכבוד הנמצא בו, עם כל זה אם גם ימצא בו סכלות מעט, משחית הסכלות את חשיבותו:

פסוק ב

לב. רוצה לומר השכל הנטוע בלב:

לימינו. רוצה לומר מזומן לו בכל עניניו ומיד ימצאנו בעת הצורך ואמר בלשון השאלה, לפי שימין האדם מזומנת ומהירה יותר מן השמאלית:

לשמאלו. רוצה לומר אינו מזומן ואינו מהיר בעת הצורך:

פסוק ג

וגם בדרך. אפילו בהיותו בדרך שלא במקום מושבו אפילו כשהוא הולך ואינו מתעכב נראה לכל שהוא חסר שכל:

ואמר לכל. רוצה לומר מעשיו ועניניו לא בהשכל, וכאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל:

פסוק ד

אם רוח המושל. אם תעלה עליך חמת המושל אל תניח מקום מושבך לברוח מפניו:

כי מרפא. כי הרפיון מה שתהיה רפוי ממנו ואינך נמסר בידו, זה יניח ויצבור חטאים גדולים, כי בברחך תוסיף חטא, ולא יחמול עליך כאשר ישיג אותך:

פסוק ה

יש רעה. אשר ראיתי תחת השמש:

כשגגה. ממשלת המושל מצריכו לעשות פעמים הפוך הראוי, ומראה לעם כאילו שגג בדבר, אשר לא כן הוא:

פסוק ו

נתן הסכל. רוצה לומר וזהו הכסיל ניתן במקומות גבוהים מקומות שאין ראוי לו והעשירים הראויים לכבוד ישבו במקום שפל ונמוך וזה נראה כאילו בשגגה נעשה אבל לא כן הוא:

פסוק ז

על סוסים. רוכבים על סוסים מה שאין ראוי להם:

כעבדים. כמו שראוי לעבדים:

על הארץ. הולכים ברגליהן על הארץ:

פסוק ח

חופר גומץ. החופר בור שיפול בו הזולת, אזי החופר עצמו יפול בו, רוצה לומר המכין תקלה לחבירו הוא בעצמו נתקל בו:

ופורץ גדר. ההורס גדר של אבנים למען יצאו החוצה הנחשים הדרים בנקבי חורי הגדר ויזיקו לבני אדם, אזי הנחש ישך את ההורס עצמו והוא כפל ענין במלות שונות:

פסוק ט

מסיע אבנים. העוקר אבנים ומסיעם ממקומם להשליכם בחוצות למען יכשלו בהם בני אדם, אזי המסיע עצמו יעצב על ידם, כי הוא עצמו יוכשל בהם:

בוקע עצים. להפיל הבקיעות על בני אדם להרגם אזי הבוקע בא על ידם לידי סכנה, כי עליו יפלו וכפל הדבר פעמים רבות וכדרך המקרא ולומר שבכל פעם הוא כן:

פסוק י

אם קהה הברזל. אם ברזל להב החרב נעכר ונחשך ולתוספת ביאור אמר והוא לא פנים קלקל, רוצה לומר שמראית פניו אינו לטוש וזכוך:

וחילים יגבר. עם כל זה מגביר הוא במלחמה את אנשי החיל לנצח את הנלחמים בהם:

ויתרון הכשיר חכמה. עוד יתר כשרון יש לחכמה, וכמו שנאמר טובה חכמה מכלי קרב:

פסוק יא

אם ישך הנחש. את איש הוא בעבור שלא לחשו החבר שלא ישוך, אבל אם היו לחשו ומזהירו לא היה נושך:

ואין יתרון לבעל הלשון. המלשין אין לו מעלה יתירה מן הנחש, וכאומר שהוא עוד גרוע מן הנחש, כי דומים הם במה שאין להם הנאה במעשיהם, והנחש אם לחשו עליו ומזהירו אינו נושך, והמלשין הלא הוא מוזהר ועומד ואינו עוזב דרכו:

פסוק יב

דברי פי חכם חן. הדברים היוצאים מפי חכם מעלים חן בעיני הבריות, ולכן כולם אוהבים אותו וחפצים בטובתו:

ושפתות כסיל. הדברים היוצאים משפתות הכסיל הם משחיתים אותו, כי לא בדעת ידבר, ועל ידי זה מוכן הוא אל ההשחתה:

פסוק יג

תחלת. ראשית מאמריו הוא סכלות, וסופו הוא שיעמום רעה, רוצה לומר מתחלה עד סוף המה דברי שטות ושיעמום:

פסוק יד

והסכל. אף שהסכל מרבה דברים, עם כל זה עם כל רבוים אדם השומע אמריו לא ידע מה שיהיה תכלית מאמריו ועיקר כונתו:

ואשר יהיה. ואפילו אם הסכל יאמר לאדם דבר מוחש אשר יהיה מאחרי האדם שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו, אף שהוא קל לדעת ולהבין, מכל מקום אין ידוע לו, כי מי יגיד לו, הואיל ובסכל אין אומר ואין דברים:

פסוק טו

עמל הכסילים. טורח הכסילים תיגע את כל אחד מהם, כי לפי כסלותם טורחים הרבה בדבר שאין בו טורח, והרי הם יגעים בעבור רוב הטורח וחוזר ומפרש לדוגמא שזהו הכסיל אשר לא ידע ללכת אל עיר, כי לא מצא חכמה ללכת בדרך כבושה, והולך הוא בשביל קטן ותועה בדרך וטורח הרבה ומתיגע:

פסוק טז

אי לך ארץ. אוי לך ארץ אשר מלכך מתנהג בנערות ואינו משים לבו בתקון המדינה:

ושריך. על ידי זה גם שריך אוכלים בקומם בבוקר, הפך מאמר הכתוב דינו לבוקר משפט:

פסוק יז

אשריך ארץ. מאושר ומשובח אתה ארץ אשר מלכך הוא בן גדולים, כי מלך כזה לא יתנהג בנערות:

ושריך. על ידי זה גם שריך לא יאכלו עד בוא עת האוכל וטרם יאכל ישפט משפט העם:

בגבורה. כל עסקם בגבורת המלחמה ובתחבולותיו ואינם עוסקים בשתיית היין:

פסוק יח

בעצלתים. בעבור ידים עצלתים נעשה תקרת הבית מך ודל, רוצה לומר שמתקלקל התקרה אם בעליו מתעצלים לתקנו בכל עת:

ובשפלות ידים. בשביל שמשפיל ידיו למטה ואינו מרים אותם לעשות בהם מלאכת תקון הגג, אזי יטפטף אל הבית מי גשמים וכפל הדבר במלות שונות:

פסוק יט

לשחוק. על שמחה לבדה עושים סעודה גדולה אבל בזולת שמחה אין דרך לעשותה, ויין משמח את החיים לבדם, רוצה לומר בני אדם בריאים כי לחלשי הטבע יזיק היין ומביא עוד עצבון:

והכסף. אבל הכסף ישיב את הכל למלאות שאלת כולם, כי הכל צריכים אל הכסף בין על שמחה בין זולתה, בין בריא ובין חלש וכולם שואלים עליו וממלא הוא שאלתם ומוסב על המקרא שלפניו מה שמגנה את העצלות, ואמר הלא הכסף צריך לכל, ובעבור העצלות הלא יחסר לו:

פסוק כ

גם במדעך. אפילו במחשבתך אל תקלל את המלך ולא תחשוב שאין מי יודע מחשבתך להלשין אותך לפני המלך:

ובחדרי משכבך. באחד מחדרי משכבך מקום שאין שם איש:

עשיר. על פי רוב משלה יד העשיר לעשות רעה אל המקללו:

כי עוף השמים. רוצה לומר חיש מהר יהיה נודע לו כאלו עוף השמים הוליך אליו את קול הקללה ואף אם קלל במחשבה, מכל מקום ימצא מי שיבין הדבר ברמיזתו ויגיד לו:

ובעל כנפים. הוא עוף השמים וכפל הדבר במלות שונות:

יגיד דבר. רוצה לומר דבר הקללה:

פרק יא

פסוק א

שלח לחמך על פני המים. ולא תחשוב שהמים יוליך אותו למרחוק למקום שלא תמצא אותו כי ברבות הימים תמצאנו והוא ענין משל לומר תן מלחמך אף למי שתחשוב עליו שלא תראנו עוד לקבל ממנו הגמול כי אחר ימים רבים תקבל ממנו תשלום גמול:

פסוק ב

תן חלק. חלוק מתן לשבעה בני אדם לשמונה רוצה לומר תן לכל ולא ירבו בעיניך ואחז מספר שבעה כי הוא כלל חשבון. ואמר שמונה כאומר אף אם נתת לכלל חשבון תן עוד:
מה יהיה. כי פן יהיה רעה בארצך ותצטרך לשוטט בארצות ואולי תצטרך לכולם:

פסוק ג

אם ימלאו וגו'. אם העבים נתמלאו גשם הנה לא יחזיקו לעצמם רק יריקו וישפכו על פני האדמה ומוסב למעלה לומר שראוי הוא לחלק מתן לזולת, כמו שהעבים אינם מחזיקים הגשם לעצמם ויריקו על הארץ, ובזה תעלה הארץ אדים למעלה ונתמלא גשמים פעם בפעם, כן מי שנתמלא בעושר אין מהראוי לו להחזיקו לעצמו לבד רק ישפיע ויתן לאחרים ואז כאשר יצטרך הוא יהיה נשפע מאחרים:
ואם יפול עץ. עץ פרי עודו נטוע ותקוע בארץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו, ובשעה שיפול העץ בכל מקום שהוא בין בפאת הדרום בין בפאת הצפון בכל מקום שיפול שם יהיה כי מעתה עזבוהו במקומו ואין מי מטפל עמו עוד הואיל ואינו נותן פרי וכאומר כן מי שאינו משפיע לזולת כשיבא עת שיצטרך הוא לאחרים לא יפנו אליו:

פסוק ד

שומר רוח. הממתין בזריעת שדהו עד בוא הרוח, כי אז טוב לזרוע כי הרוח יפזר בכל מקום:
לא יזרע. פעמים ממתון ואינו בא:
ורואה בעבים. הנותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים, זה לא יקצור לעולם, לפי שירא תמיד:

פסוק ה

כאשר אינך יודע. כמו שאינך יודע באיזה דרך הרוח מהלך עם כי תשמע קולו, וכמו הולד הנסגר בבטן המלאה שאינך יודע אם הוא זכר או נקבה עם כי תראה בליטת הבטן, ככה לא תדע את וגו':
את הכל. רוצה לומר שום דבר ממעשה ה' לא תדע ומוסב למעלה לומר אין לך להמתין על הרוח ולפחוד מן הגשמים, כי לא תוכל לדעת מתי יהיו:

פסוק ו

בבוקר. לכן בבוקר זרע שדך, וגם בערב אל תנח ידך מן הזריעה, רוצה לומר בכל עת תזרע שדך ולא תמתין על הרוח:

כי אינך יודע. ולא תוכל לדעת איזה הזריעה יהיה כשר וטוב אם זה של בוקר או זה של ערב, ואפשר יהיו שניהם יחד טובים זה כזה:

פסוק ז

ומתוק האור. יפה הוא האור יאמר בלשון שאלה, כי האור אינו דבר הנאכל שיומתק, ורוצה לומר יפה חיי האדם עוד נהנה מאור היום:

וטוב. דבר טוב הוא לעינים עודם יכולים לראות את השמש והוא כפל ענין במלות שונות:

פסוק ח

כי אם וגו'. כי אפילו אם יחיה האדם שנים הרבה ישמח בכל הימים, ואף יום אחד לא יקוץ בחיים עם רבוים:

ויזכור. אבל בחייו יזכור את ימי החושך אשר שכב בקבר אשר יהיו מרובים יותר מימי החיים, ועל ידי זה יראה להכשיר מעשיו:

כל שבא הבל. כל היסורים הבא שמה הבל המה מבלי תועלת, כי בעוד האדם חי בא תועלת מן היסורים, כי על ידי זה מפשפש במעשיו, אבל אחר המיתה אין מקום לפשפוש מעשים, ולכן יזכור בהם למען יכשיר מעשיו עודו חי:

פסוק ט

שמח בחור. אתה בחור עתה שמח בהטובה שהיה לך בימי ילדותיך, כי אז בודאי לא חטאת מרוב הטובה הואיל ואז היית ילד, וגם עתה בימי בחורותיך עשה טוב ללבך ותהיה שמח, ולך בדרכי לבך לעשות מה שלבך חושב ומה שעיניך מראים לך ותתאוה אליהם, אבל דע כי על כל אלה המעשים יביאך האלהים במשפט, ואם ימצא בהם דבר חטא ועון אזי יעניש אותך, ולכן מאד תפשפש בהם שלא ימצא בהם נדנוד עון או כאדם האומר לעבדו ולבנו חטא חטא, כי כשתתמלא הסאה תלקה על הכל. אף כאן גזם ואמר שמח בחור בעת ילדותך עת שהיצר מתגבר, ולא תדאג מגמול המעשה. וכפל הדבר במלות שונות, ואמר ויטיבך לבך וגו' ועשה מה שלבך חפץ ובטוח תהיה, כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט:

פסוק י

והסר וגו'. אם לבך תסית אותך לעשות דבר המכעיס את המקום ברוך הוא, הסר הדבר הזה מלבך ולא תעשה אותה:

והעבר וגו'. אם בשרך יתאוה להתענג בדבר הרע בעיני המקום, העבר הדבר הרעה הזאת מבשרך ולא תתענג בה:

כי הילדות והשחרות הבל. התאוה שיש לאדם בימי הילדות והנערות המה מבלי תועלת, ולכן הזהר מאד מאד:

פרק יב

פסוק א

וזכור את בוראיך. את המקום ברוך הוא אשר ברא אותך, אותו זכור בימי הבחרות בעוד הכח בידך ללכת בדרכי ה' לעבדו:

עד אשר. טרם שיבואו ימי הרעה הם ימי הזקנה ותשות הכח, כי אז יקשה מאוד יותר מימי הבחרות:

והגיעו שנים. אז הגיעו השנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ ורצון, כי מגודל החלשות יבחר אז במיתה:

פסוק ב

עד אשר. טרם שתחשך השמש ואור היום וגו', רוצה לומר טרם שתחלה ותפול למשכב, כי החולה כשיקשה עליו החולי נראה לו כאלו חשכו השמש והאור וכו':

ושבו העבים. יחזרו העבים לבא להחשיך האורה אחר ירידת הגשם, שהיה אז מעט אורה, רוצה לומר אחר שירווח לו מעט מן החולשה וראה האור, יחזור להחולשה ויחשך לו:

פסוק ג

ביום שיזועו. זה יהיה ביום שיחלש מאד וירתתו שומרי הבית, הם הידים והזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו דבר רע, וכשהאדם נחלש מאד מרתתין ידיו וזרועותיו:

והתעותו אנשי החיל. הם השוקים שסובלים את הגוף הנשען עליהם, ובימי החלשות כאילו נתעקמו ואין להם עוד כח לעמוד:

ובטלו הטוחנות. הם השינים הטוחנות את המאכל, ובעת החולשה בטלים הם מן הטחינה:

כי מעטו. מעטו את הטחינה ואינם יכולים אז לטחון הרבה:

וחשכו הראות בארובות. הם העינים הרואות דרך פתיחת חורי העינים, בעת החולשה כהו וחשכו:

פסוק ד

וסגרו דלתים בשוק. הם השפתים שהם בשוק, רוצה לומר במקום מגולה ובעת החולשה המה סגורים, בעבור כי נשפל קול הטחנה הם השנים שבטלו אז מן הטחינה, ולכן סגרו השפתים, הואיל ואינו משים בהם המאכל:

ויקום לקול הצפור. ידוע שהמאכל מוליד השינה, ובהעדר המאכל יקץ לדבר קל:

וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שבו היה משורר לפנים, אז ישח וישפיל קולו עד שלא ישמע (ואמר בנות השיר, לפי שקול נקבות משוררות נעים ביותר):

פסוק ה

גם מגבוה ייראו. גם מחשבותיו מתפחדים ממה שיחשבו, שהרוח נוסעת והולכת אל מקום גבוה אל השמים ממעל ליתן דין וחשבון, והרבה פחד יש מן הדרך פן יפגעו בה מלאכי דין:

וינאץ השקד. כח השומר את הגוף בהתמדה ובהשתדלות, ימאס את הגוף ולא יאבה להתמיד עוד בשמירתו ולהשתדל בו:

ויסתבל החגב. אם ישכון עליו חגב תכבד עליו כסובל משא כבד, וזהו לגודל התשות:

ותפר האביונה. הרוח בעלת הבינה תבטל, כי אז תלך ממנו, או אז תבטל תאות חמדת נשים לתשמיש:

כי הולך האדם. כי אז האדם הולך ומתקרב לבוא אל בית עולמו זהו הקבר אשר ישכב שם עד עולם:

וסבבו. ולהיות הסופדים מסבבים בשוק לעורר קנות ויללות:

פסוק ו

עד אשר וגו'. מוסב על המקרא שלמעלה בראשית הענין שאמר וזכור וגו', לומר זכור בוראך טרם שיהיה נעשה חבל הכסף כמו שלשלת ועל חוט השדרה יאמר שהוא לבן ככסף, ובמות האדם חסר מוחו ומתרוקן וייבש ומתעקם בתוך החוליות ונעשה כשלשלת:

ותרוץ גולת הזהב. על מוח הראש יאמר על שהוא כמעין הנובע ללחלח ולהשקות את חוט השדרה, ולפי שהקרום שעליו הוא אדום קראו זהב, כי מראה הזהב היא אדום, ורוצה לומר אז ירוצץ מוח הראש ולא ישקה עוד את חוט השדרה:

ותשבר כד. על כיס המרה יאמר שנקרע אז, ומי המרה נשפך על הכבד במקום מושבו ואחז במשל מכד מלא מים הנשבר על המעין, והמים שבכד יורדים אל המעין מקום שאין צורך אל המים, וכן היא שפיכת מי המרה על הכבד. כי בהיות האדם חי אמרו

רז"ל כבד כועס והמרה זורקת בו טפה ונח מכעסו אבל אז אין הכבד כועס ואין צורך אל טפת המרה:

ונרוץ הגלגל. גלגולת הראש שהיתה למעלה, מריצים אז להורידה אל בור הקבר מתחת לארץ:

פסוק ז

וישוב העפר. הגוף שהוא מעפר, כי תחלת יצירת האדם הראשון היה מן העפר, ישוב אז אל הארץ ולהתהפך להיות עפר כמו שהיה בתחלת היצירה:

והרוח. נשמת האדם תשוב אל המקור אשר ממנה נחצבה למעלה, אל האלהים אשר נתנה לו בעת הלידה:

פסוק ח

הבל הבלים אמר הקהלת. יתכן שאלה דברי המעתיק את הספר, ואמר הנה המלך שלמה המאסף הדעות המנגדות, יפה הזהיר להההביל את ההבלים אותם שהם הכל הבל, שלא בא מהם תכלית ראוי ויקר, (אבל אין ראוי להההביל אם באחרונה בא מהם תועלת, יען נמצא בהם דבר טוב ומועיל) וכאומר הואיל וכן הוא סוף האדם כאמור, הנה נתאמת האמור בראשית הדברים הבל הבלים וגו':

פסוק ט

ויותר וגו'. יותר ממה שהיה קהלת חכם בעצמו, עוד היה בו מעלה יתרה, כי למד דעת את העם והיה מחכים את אחרים:

ואזן. היה מאזין להם דברי חכמה, כי היה לו לשון למודים להבין לזולת:

וחקר. הורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה:

תקן. עשה וחבר משלים הרבה, כמו שנאמר וידבר שלשת אלפים משל:

פסוק י

בקש קהלת וגו'. כל הדברים שהיה חפץ לדעתם היה מבקש למצוא אותם, כי היה מטריח עצמו לעמוד על האמת:

וכתוב יושר. גם היה מבקש ומחפש כתיבת יושר מבלי עול, ודברי אמת מבלי הטעאה, ומהם השכיל מה שהשכיל:

פסוק יא

דברי חכמים. כי דברי חכמים המה כדרבנות, מה דרבן מכוון את הפרה לתלמי השדה, כך דברי חכמים מכוונים את האדם לדרכי החכמה:

וכמשמרות נטועים וגו'. דברי בעלי אסופות הם המלקטים מספרים שונים ויחברו מחברות, המה דברים קבועים כמסמר הקבוע במקום תחיבתו ועוד המה פרים ורבים כאלו היו נטועים בארץ, רוצה לומר דבריהם קיימים. ועוד יוכל החכם להוציא מהם טעמים רבים:

נתנו מרועה אחד. אף שיש בהם דעות מבני אדם שונים כולם אמתיים, כי חכמת כולם נתנו מן המקום ברוך הוא החונן לאדם דעת ולפי שדימה את האדם לבהמה הצריכה דרבונות, אחז לשון רועה מלמד את הבהמה:

פסוק יב

ויותר מהמה בני הזהר. אמר דרך חיבה, אתה בני הזהר עוד יותר במעשיך, ממה שנאמר בספרים האלה המלמדים להזהר:

עשות וגו'. כאומר אם תשאל מפני מה לא כתבו בספרים מכל מה שראוי להזהר, ואמר לעשות ספרים הרבה להזהיר בהם מכל מה שיש להזהר, לא יהיה קץ אל הספרים ההם, כי מדברים הרבה מאד יש להזהר ואי אפשר לכתוב הכל בספרים:

ולהג הרבה. ועוד לקרוא הרבה בספרים מרובים יגיעה היא לבני האדם הקריאה והזכירה, ולכן משכלו יזהר האדם ממה שראוי להזהר:

פסוק יג

סוף דבר. תכלית כל דבר:

הכל נשמע. כל מה שהאדם עושה נשמע הוא לפני המקום ברוך הוא ולא נכחד ממנו דבר, לכן את האלהים ירא שלא לעבור על דבריו מה שהזהיר שלא לעשות:

שמור. לעשות אותם:

כי זה כל האדם. רוצה לומר מה שנאמר למעלה מה שיקרה לאדם בחייו ובמותו, זהו המקרה של כל האדם אין נעדר ולכן מאד הזהר במצות המקום ברוך הוא:

פסוק יד

כי את כל מעשה. את כל מעשה האדם אשר יעשה:

האלהים יביא במשפט. המקום ברוך הוא יביא אותם במשפט לשפוט עליהם:

על כל נעלם. רוצה לומר לא לפי הנראה לבני האדם, רק כפי כוונת הלב הנעלם מן הבריות:

אם טוב. בין אם היה הכוונה לטובה בין אם היה הכונה לרעה, לפיהן ישפוט וישלם גמול וכאומר לכן את האלהים ירא ואת מצותיו שמור: